

A sajtó elszámoltathatóságának korlátai

PAUL WRAGG*

1. Bevezetés

A sajtó önszabályozásáról szóló királyi charta (Charta) – a sajtókultúrával, sajtógyakorlattal és sajtóetikával foglalkozó jelentés (Leveson-jelentés)¹ nyomán – a független (azaz az állam és a sajtó ellenőrzésétől mentes) sajtószabályozási rendszer kialakítására irányuló összpárti elköteleződés megtestesülése. E cél eléréséhez többek között az is szükséges, hogy a szabályozó kidolgozzon és érvényesítsen egy olyan magatartási kódexet (Kódex), amely a sajtó szabadságának sérelme nélkül rendezi a sajtó elszámoltathatóságának kérdését.² A Charta alapján a szabályozó kényszerítő erő gyakorlásával képes érvényre juttatni a Kódex rendelkezéseit, így módjában áll a szabálysértő kiadókkal szemben bírságot kiszabni, vagy a nyilvános bocsánatkérések és helyesbítések tartalmát és közzétételének módját meghatározni. Sok múlik azon, hogy a szabályozó pontosan és egyértelműen meghatározza a „sajtó elszámoltathatóságának” és a „sajtószabadságának” a fogalmát, mivel ezektől függ, hogy mi az, ami megengedett a hírek összegyűjtése és köz-

* Associate professor, University of Leeds; az Honourable Society of the Inner Temple tagja. A szerző köszönetét fejezi ki a hasznos és segítőkész meglátásokért és javaslatokért Eric Barendtnek, David Campbellnek, Thomas Gibbonsnak, Daithi Mac Sithighnek, Richard Mullendernek, Ian Cramnek, Michael Thomsonnak, Alastair Mullisnak és Konstantinos Stylianounak. A tanulmányt bemutatták a Kent Law School tagjainak, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara által szervezett kilencedik, szólásszabadsággal és médiajoggal foglalkozó fórumon, valamint az SLS éves konferenciájának média és kommunikáció szekciójában. A szokásos fenntartások irányadóak. (A tanulmány eredeti címe és majdani megjelenési helye: The Limits of Press Accountability. In: Russell L. WEAVER – András KOLTAY – Mark D. COLE – Steven I. FRIEDLAND (szerk.): *Free Speech and Media Law in the 21st Century*. Durham, NC, Carolina Academic Press, 2018. A tanulmányt a szerző engedélyével közöljük.)

¹ Lord Justice LEVESON: *An Inquiry into the Culture, Practices and Ethics of the Press: Report*. London, The Stationery Office, 2012 (a továbbiakban: Leveson-jelentés).

² A 3. melléklet 8/B pontja szerint: „az előfizetők a vonatkozó kódex szerint szigorú felelősséggel tartoznak az általuk közzétett anyagokért, [...] bármilyen forrásból is származzanak azok.” A Charta nem határozza meg részletesen a Kódex tartalmát – a 8. pontban rögzíti az általános elveket, a Kódexben kifejezendő értékeket (szólásszabadság, egyének jogai, közérdekű véleménynyilvánítás fontossága stb.) és az ott meghatározandó alapvető követelményeket (a sajtó magatartására vonatkozó mércék, a magánszféra tiszteltben tartásának kívánalma, pontosság, megtevesztés kiküszöbölése). A Kódex tartalmáról végső soron – és a kódexszel foglalkozó bizottsággal való egyeztetést követően – a Testület dönt (7. pont).

zététele során. A két fogalomnak kölcsönösen függenie kell egymástól. A sajtó elszámoltathatóságának pozitív meghatározása – amint azt e tanulmány is bemutatja – fontos dolgokat árulhat el a sajtószabadságról (és fordítva).

Az állam szemszögéből (legalábbis retorikai értelemben) a sajtószabadság ügye a sajtó céljával függ össze, míg a sajtó elszámoltathatósága a sajtó feladatának ellátása során viselt felelősségre utal. A Home Office és a Department of Culture, Media and Sport által 2017-ben a Leveson-vizsgálattal és annak végrehajtásával kapcsolatban lefolytatott közös vizsgálat e kettőséget a következőképpen ragadja meg:³ „A szabad sajtó a megfelelően működő demokrácia elengedhetetlen része. A sajtónak félelem vagy részrehajlás nélkül kell elmondania az igazságot, és felelősségre kell vonnia a hatalommal rendelkezőket. A sajtó ugyanakkor maga is komoly hatalommal rendelkezik, amelyet felelősségteljes módon kell gyakorolnia.”⁴

A Leveson-jelentés szerint továbbá: „a sajtó jelentős hatalommal rendelkező intézmény, a demokratikus rendszer keretei között történő hatalomgyakorlás pedig a meghozott döntések következményeire való arányos felelősség vállalását is jelenti. A közérdeket szolgáló hatalomgyakorlás esetén pedig különösen fontos számot adni a nyilvánosság felé, amelynek nevében a hatalomgyakorlás történik.”⁵ Valamint: „Az ekkora hatalommal rendelkező sajtó egyfelől határos ellenszer lehet a jelentős gazdasági szereplők és az állam dominanciájával szemben, de jelentős károkat is okozhat, ha a hatalmát nem felelősségteljesen gyakorolja.”⁶

Továbbá:

„Kiemelt figyelmet kell fordítani a szabad sajtónak mint a szabad kommunikáció (nem pedig az önkifejezés) eszközeként és a vélemények és gondolatok nyilvános fórumának szerepére. A »média« szó egyaránt utal egyfelől a közvetítő vagy piactér szerepre (mint a kommunikáció eszköze), és a sajtó jogára, hogy a közzétett anyaggal kapcsolatban megfogalmazza saját álláspontját (ezzel szerkesztői értelemben »közvetítve« az üzenetet). A kifejező erő, a széleskörűség és a közvetítői szabadság teszi a sajtót tekintélyes erővé.”⁷

A Leveson-jelentés így O'Neill bárónő álláspontját erősítette, ami szerint a nyilvánosságnak nem „önmagát kifejező” sajtóra, hanem az adott ügyek tekintetében „megfelelően kommunikáló” sajtóra van szüksége, amely segíti a hatalom elszámoltatását és lehetővé teszi a demokratikus döntéshozatalt.⁸

E megközelítések a sajtószabadságot kötelezettségként fogják fel – a sajtónak meg kell tennie ‘valamit’ –, ezzel pedig az elszámoltathatóság és felelősség fogalmát szinonimaként használják, azt állítva, hogy a sajtó felelősséggel tartozik bizonyos társadalmi célok eléréséért, és el-

³ Department for Culture, Media and Sport, Home Office: *Consultation on the Leveson Inquiry and its implementation: Section 40 of the Crime and Court Act 2013 and Part 2 of the Leveson Inquiry*, 2016. november 1.

⁴ Uo., 3, a kulturális miniszter és a belügyminiszter előszava.

⁵ Leveson-jelentés i. m. (1. l.) [1.1], 76.

⁶ Uo., [2.7], 78.

⁷ Uo., [3.1], 78–79.

⁸ Uo., 63–64.

számoltatható, amennyiben kudarcot vall. A sajtószabadság e felfogása, úgy tűnik, olyannyira mélyen gyökerezik a politikai és a közgondolkodásban, hogy szinte magától értetődő. Az érdemi sajtóreform végrehajtásának lehetősége azonban módot ad arra, hogy átgondoljuk e megközelítés megalapozottságát. Védhető-e a felelősség e kinyilatkoztatott teherterele? Mi az, amiért a sajtó felel, és ki felé?

Részben a kommunikációtudományi irodalom egyik jelentős, a „társadalmi felelősség elmélete” néven ismert, a fenti meglátásokat visszhangzó érve adhat választ e kérdésekre.⁹ Eszerint a sajtónak – az egyénekkel szemben – *kötelessége* a tájékozott demokratikus részvétel elősegítése és a (politikai) hatalom ellenőrzés alatt tartása.¹⁰ A sajtószabadságot csereügyletként fogja fel, amelyben a sajtó alkotmányos védelmet kap a társadalmi célok előmozdításáért cserébe.¹¹ A sajtószabadság így egyfajta megbízási viszonyt jelent a polgárok és a sajtó között, avagy a sajtó köteles fenntartani a saját jogvédő képességébe (*public watchdog*) a nyilvánosság által vetett ‘bizalmar’ és ‘hiter’.¹² Ez a ‘közérdekű kötelezettségen’ alapuló felfogás természetessé vált: kiindulópontnak tekinti, hogy a sajtónak ‘el kell látnia’ a feladatát.¹³ Ezt a célulvú megközelítést azonban a nyomtatott sajtó vonatkozásában még nem dolgozta fel kellő mértékben a szakirodalom,¹⁴ ami meglepő, mivel e kötelezettség forrását gyakran bizonyítékok helyett csak feltételezések támasztják alá.

A felelősség kifejezésnek természetesen több lehetséges értelmezése is van. A későbbiekben kifejtettek szerint a kötelesség–felelősség a többi lehetséges értelmezéshez képest a legmagasabb fokú kötelezettségre utal. De még a felelősség fogalmának kevésbé szigorú értelmezései is meg lehetőségen nehezen egyeztethetők össze a sajtószabadsággal. E cikk az ilyen jellegű kérdések vizs-

⁹ A kifejezés eredete: Fred S. SIEBERT – Theodore PETERSON – Wilbur SCHRAMM: *Four Theories of the Press*. Urbana, University of Illinois Press, 1956.

¹⁰ Lásd pl. Randall P. BEZANSON: Whither Freedom of the Press? 97 *Iowa Law Review* (2011–2012) 1259., 1273; Eric BARENDT: Statutory Underpinning: A Threat to Press Freedom? 5(2) *Journal of Media Law* (2013) 189, 191.

¹¹ Az itt tárgyaltak mellett további példák találhatóak a szakirodalom legutóbbi áttekintésében: Andrew KENYON: Assuming Free Speech. 77(3) *Modern Law Review* (2014) 379.

¹² Lásd pl. Nigel G. E. HARRIS: Codes of conduct for journalists. In: Andrew BELSEY – Ruth CHADWICK (szerk.): *Ethical Issues in Journalism and the Media*. London, Routledge, 1992. 66.; Onora O’NEILL: *A Question of Trust*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002. 90–91.; Robert G. NATELSON: Does „The Freedom of the Press” Include a Right to Anonymity? The Original Meaning. 9 *New York University Journal of Law & Liberty* (2015) 160, 187.; Thomas GIBBONS: Building Trust in Press Regulation: Obstacles and Opportunities. 5(2) *Journal of Media Law* (2013) 202, 208–212.

¹³ Lásd pl. Kingsley MARTIN: *The Press The Public Wants*. London, Hogarth, 1947; Cecil KING: *The Future of the Press*. London, MacGibbon & Kee, 1967. 87–94.; Vincent BLASI: The Checking Value in First Amendment Theory. *American Bar Found Research Journal* (1977) 521, 538.; Michael GUREVITCH – Jay G. BLUMLER: Political communication systems and democratic values. In: Judith LICHTENBERG (szerk.): *Democracy and the Mass Media*. New York, Cambridge University Press, 1990. 270.; Denis McQUAIL: *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*. London, SAGE, 1992. 35–36.; Owen M. FISS: *Liberalism Divided*. Boulder, CO., Westview, 1996. 149–150.; Tom O’MALLEY – Clive SOLEY: *Regulating the Press*. London, Pluto, 2000. 1–4, 177–197.; Noam CHOMSKY: *Media Control*. New York, Seven Stories, 2. kiadás, 2002; Robert BEJESKY: Press Clause Aspirations and the Iraq War. 48 *Willamette Law Review* (2011–2012) 343, 393.

¹⁴ A lentebb felsorolt normatív érvek alkalmazhatók az online véleménynyilvánításra és a műsorszórásra is, jól lehet a jogi álláspont összetettebb.

gálata eredményeképpen elutasítja azt az ortodox álláspontot, miszerint a sajtószabadság részét képezné valamiféle 'kötelezettség' vagy 'felelősség' bizonyos célok elérése tekintetében (következésképpen pedig azzal kapcsolatban, hogy a sajtó e célok elérése terén való teljesítménye szabályozható lenne). A következő két pontban előbb megcáfoljuk azt, hogy a köteletség-felelősség felfogásnak bármilyen jogalapja lenne – akár pozitív jogként vagy akár valamilyen meggyőző normatív igényként –, majd pedig bizonyítjuk, hogy a felelősség fogalmának megengedőbb értelmezései még kevesebb jogi (vagy akár erkölcsi) igazolást nyújthatnak a sajtótevékenység szabályozása céljából kényszerítő erejű büntetések alkalmazása tekintetében. A sajtószabadság teleologikus alapjának elutasításával e két pont bemutatja, hogy a 'sajtó elszámoltathatósága' a Kódex megsértésével okozott kár jóvátételére, nem pedig a helyes viselkedésre vonatkozó kötelezettségnek tekintendő. A sajtó elszámoltathatóságát a társadalmi felelősség elmélete és a meghatározó politikai retorika által javasoltaknál lényegesen megszorítóbban kell értelmezni. A cikk utolsó pontja bemutatja, hogy e megközelítés jelentős következményekkel jár a Kódex kialakítása és a sajtó – Leveson szellemét követő – független szabályozásának terjedelme tekintetében. Álláspontunk szerint tehát e korlátozások a sajtó elszámoltathatósága vonatkozásában a független sajtószabályozáson keresztül a sajtószabadság védőbástyájaként hatnak.

2. A társadalmi felelősség elméletének hiányosságai

2.1. A társadalmi felelősség elméletének természete

Bár számtalan tudományos munka alkalmazza a társadalmi felelősség elméletének általános téziseit (időnként annak megnevezése nélkül), annak legátfogóbb bemutatását az egyesült államokbeli sajtószabadsággal foglalkozó bizottság (Bizottság) 1947-ben megjelent dokumentumai adják,¹⁵ amelyek között kiemelt jelentőséggel bír William Ernest Hocking *Freedom of the Press: A Framework of Principle*, valamint ifj. Zechariah Chafee kétkötetes, *Government and Mass Communication* című munkája. Sem a Leveson-jelentés bibliográfiája, sem azok a szakvélemények nem utalnak a Bizottság munkájára, amikre a jelentés a sajtószabadság bemutatásában támaszkodott,¹⁶ a két jelentés közötti párhuzamok mégis szembetűnőek, a bennük levont következtetések pedig sok tekintetben szinte megkülönböztethetetlenek egymástól.

¹⁵ The Commission on Freedom of the Press: *A Free and Responsible Press*. Chicago, University of Chicago Press, 1947; William Ernest HOCKING: *Freedom of the Press: A Framework of Principle*. Chicago, University of Chicago Press, 1947; Zechariah CHAFEE, Jr.: *Government and Mass Communications*. Chicago, University of Chicago Press, 1947; Llewellyn WHITE – Robert D. LEIGH: *Peoples Speaking to Peoples*. Chicago, University of Chicago Press, 1946; Ruth A. INGLIS: *Freedom of the Movies*. Chicago, University of Chicago Press, 1947; és Llewellyn WHITE: *The American Radio*. Chicago, University of Chicago Press, 1947. Ez a mű a jogászok számára úgy tűnik, elvesztette érvényességét, azonban a kommunikációtudománnyal foglalkozó szakemberek számára hasznos lehet, pl. McQUAIL i. m. (13. lj.); John C. MERRILL: *The Dialectic in Journalism: Toward a Responsible Use of Press Freedom*. Baton Rouge, Louisiana State University Press, 1989; Claude-Jean BERTRAND: *Media Ethics and Accountability Systems*. New Brunswick, Transaction Publishers, 2000.

¹⁶ L. Leveson-jelentés i. m. (1. lj.) 61–81.

A Bizottság egyik aggálya az volt, hogy a sajtó nem eléggé elkötelezett a nyilvánosság demokratikus döntéshozatalban való részvételének előmozdítása iránt:

„A társadalomnak a napi események pontos és hű bemutatására van szüksége. Tudnunk kell, hogy mi történik a városunkban, régióinkban, hazánkban. [...] Szükségünk van a közügyekre vonatkozó észrevételek cseréjét és a kritika megfogalmazását lehetővé tevő piactérre. Újra kell teremtenünk – mégpedig óriási léptékben – a két évszázaddal ezelőtti falugyűléseket jellemző nyílt vitákat. [...] Tisztáznunk kell a közösségünk és a többi közösség céljait és eszméit. [...] E szükségletek azonban kielégítetlenül maradnak. A sajtóhíreket torzítja az elsőségre, újdonságra, szenzációra helyezett hangsúly, valamint a tulajdonosok öns érdekei és az érdekcsoportok is.”¹⁷

A fenti érvelés egybecseng a deliberatív demokráciával foglalkozó diskurzussal, amely szintén a tájékozott döntéshozatal fontos elemének tekinti a sajtót.¹⁸ Hocking e hiányosságokat a fizetett nyilvánosság alamuzsi befolyásának és a közönség igényeinek kiszolgálására való törekvésnek tudta be, amelyek megakadályozták, hogy a sajtó képes legyen fontos eseményekkel kapcsolatban pártatlanul fellépni.¹⁹ A Bizottság ennél fogva megállapította, hogy a sajtó által folytatott kommunikáció annak kifogásolható minősége miatt cserben hagyta a társadalmat: „A sajtó jellemzően túlságosan sokat foglalkozik a hétköznapi emberek életével semmilyen kapcsolatban nem álló történetek és képek közlésével. Ennek igen gyakran értelmetlenség, laposság, torzítás és az egymással kizárólag e médiumokon keresztül kapcsolatban álló csoportok közötti félreértés az eredménye.”²⁰

A társadalom szükségleteinek kielégítéséért való felelősség Hocking szerint abból ered, hogy a „hírek teljessége és csorbítatlan hitelessége” „alapvető társadalmi érdek”:

„A szerkesztők és kiadók véleménynyilvánításhoz való jogához a nyilvánosság ahhoz való jogának kell kapcsolódnia, hogy a közügyekkel kapcsolatos döntések meghozatalához szükséges lényeges és valódi tényeket szolgáltatassanak számára. [...] A sajtó szabadsághoz való jogától eddig is elválaszthatatlan volt a nyilvánosság szabad sajtóhoz való joga; a közérdek azonban már túlhaladt ezen, és a nyilvánosság ma már *megfelelő sajtóhoz* való joggal rendelkezik.”²¹

A magánszemélyek és a nyilvánosság jogainak a fentiek szerinti összefonódása alapján a nyilvánosságnak joga van „elvárni, [...] hogy a szerkesztői döntéseket [...] a nyilvánosság érdekeinek megfelelően, ne pedig csupán személyes elköteleződésre, kedvenc ügyek előmozdítására,

¹⁷ Commission on Freedom of the Press i. m. (15. lj.) 67–68.

¹⁸ Lásd pl. John RAWLS: *Political Liberalism*. New York, Columbia University Press, 2005. Ugyanakkor a deliberatív demokrácia elméletében nincs olyan szükségszerű kapcsolat a sajtószabadság és a polgárok tájékozottsága között, amely indokolná a sajtó tekintetében egyfajta kötelezettség kimondását. A deliberatív demokráciával ezért a továbbiakban nem foglalkozunk.

¹⁹ HOCKING i. m. (15. lj.), 40–46.; megjegyzendő, O'Neillnak a Leveson-vizsgálathoz adott nyilatkozata szerint a nyilvánosságnak joga van a „megfelelő” sajtóhoz, l. a 8. lj.-et.

²⁰ The Commission on Freedom of the Press i. m. (15. lj.) 68.

²¹ HOCKING i. m. (15. lj.) 168–169. (kiemelés az eredetiben).

vagy akár szerkesztői szabályokra tekintettel hozzák meg.”²² A társadalmi felelősség elmélete szerint tehát a sajtó nem a (tényszerűen pontos információként értett vagy a filozófiai értelemben vett) igazság, hanem valamely *konkrét* igazság közzétételére köteles. A sajtónak csakis a szükséges információkat kell közzé tennie, semmi többet.

A Bizottság következtetése szerint az állam, vagy valamely nem állami szerv, szükség esetén jogosult beavatkozni a tájékozott és polgári módon gondolkodó állampolgársághoz fűződő társadalmi cél elérése érdekében.²³ Chafee szerint ennek biztosításához a negatív szabadság nem elegendő, mivel: „Az állami korlátok pusztá hiánya nem biztosítja, hogy az újságok és más kommunikációs eszközök betöltsék a nekik szánt *megfelelő* szerepet abban a társadalomban, amely elérésére törekszünk. Emellett pozitív intézkedésre is szükség van akár az állam, akár a módszerek és tartalom befolyásolására képes más személyek részéről.”²⁴ A Bizottság hangsúlyozta, hogy ez nem gyengíti meg azt az alapelvet, hogy az állam nem tehet különbséget értékes és értéktelen véleménynyilvánítás között.²⁵ Chafee megfogalmazásában: „az állam meghatározhat olyan jártékszabályokat, amelyek előmozdítják, nem pedig korlátozzák a véleménynyilvánítás szabadságát.”²⁶

A sajtószabadság teleologikus felfogására támaszkodva a Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy a sajtó ‘megfelelő működésének’ biztosításához jogszerű a szabályozás, megállapítva ezzel, hogy a sajtószabadsággal vissza is lehet élni a nem megfelelő teljesítés révén, pl. a tények elferdítésével, szabálytalanságokkal, a hatalommal való visszaélés kivizsgálásának elmulasztásával stb. Ebben az értelemben a társadalmi felelősség elmélete két ellentétes álláspont, a szabadság tézise és a felelősség antitézise dialektikus eredményének tekinthető.²⁷

Mind ez idáig érdemben még nem kérdőjelezték meg a társadalmi felelősség elméletének mint a sajtó szabadságának és elszámoltathatóságának természetére vonatkozó normatív vagy elméleti igény megalapozottságát. A nyomtatott sajtó esetében például nem vizsgálták még kellő alapossgal azt a kérdést, hogy *magánszervezetek* adott csoportját miért terheli (vagy kel-

²² Uo., 157. Hocking szerint a pozitív jogból is levezethető ilyen jog, 170–174. Hasonló érvelés található pl. LICHTENBERG i. m. (13. lj.), valamint legutóbb KENYON i. m. (11. lj.). Vö. John C. NERONE (szerk.): *Last Rights: Revisiting Four Theories of the Press*. Urbana, University of Illinois Press, 1995, felvetve azt, hogy a Bizottság és Hocking munkája esetleg túlságosan is homályos ahhoz, hogy erkölcsi jogosultságnál bármi többet megalapozzon, 93–100.

²³ Lásd pl. HOCKING i. m. (15. lj.) 157, 169–170; CHAFEE i. m. (15. lj.) 471–475.

²⁴ CHAFEE i. m. (15. lj.) 471. (kiemelés tőlem).

²⁵ Lásd pl. Frederick SCHAUER: *Free Speech: A Philosophical Enquiry*. Cambridge, Cambridge University Press, 1982.

²⁶ CHAFEE i. m. (15. lj.) 475.; l. még HOCKING i. m. (15. lj.) 129.: „A játékszabályokat a játékmenet tisztességének fokozása érdekében előíró vagy módosító személyek nem azt határozzák meg, hogy ki nyerjen, hanem a játékosok és megfigyelők szabadságát mozdítják elő.” Hasonló álláspontot képvisel James CURRAN – Jean SEATON: *Power Without Responsibility*. London, Routledge, 5. kiadás, 1997. 369.: „Ha a kiadók nem fogadják el a kötelező önszabályozást, akkor e jogköröket jogszabályok által kell biztosítani” [ezt az álláspontot a jelenlegi 7. kiadás (2010) nem osztja].

²⁷ Lásd MERRILL i. m. (15. lj.).

lene, hogy terhelje) a társadalmi célok előmozdítására irányuló *állami* kötelezettség.²⁸ A jelenlegi politikai környezetben – amikor a Charta az Egyesült Királyságban első alkalommal teszi lehetővé független sajtószabályozók piacának létrehozását – e kérdéssel foglalkozni kell. A sajtószabályozás korlátainak világosabb és pártos propagandától mentes²⁹ megértése a sajtó elszámoltathatósága és a sajtószabadság felfogásának megfelelő elméleti keretbe foglalásától függ.

Ehhez elengedhetetlen a kötelezettséget középpontba állító felfogás pontos megértése. A kötelezettség természetesen tekinthető társadalmi intézménynek (pl. ígéretből, akár önkéntességre vonatkozó ígéretből származó kötelességnek) és jogi intézménynek is (pl. a megbízottak, ügyvédek, orvosok bizalmi kötelezettségei). E kétfajta kötelezettség metafizikai alapja azonban igen eltérő. A társadalmi kötelezettség nem több az erkölcsi kötelességnél, amelyet a kötelezett saját belátása szerint – jóllehet társadalmi vagy akár gazdasági következmények viselése mellett – megszeghet, visszavonhat vagy módosíthat. A következő rész kérdőre vonja a kötelezettséget mint jogi értelemben vett kötelezettséget, vagy a piaci erők működése által érvényre juttatott erkölcsi kötelességet középpontba állító felfogás kiindulási pontját.

2.2. A jogi értelemben vett kötelezettség

John Austin szerint a kötelezettség fogalmát a kapcsolódó parancs és szankció fogalmakkal együtt lehet megérteni.³⁰ Ha azt szeretnénk, hogy a független sajtószabályozás valódi jelentőséggel bírjon (megakadályozza a károkozást), akkor a szabályozónak képesnek kell lennie kényszerítő erejű szankciók alkalmazásával érvényre juttatnia az adott kötelezettséget. E körbe tarthat – a Charta szerint is – bírság kiszabása, bocsánatkérés és helyreigazítás közzétételének előírása, valamint azok tartalmának meghatározása. Ha a kötelességet jogi értelemben vett kötelezettségnek tekintjük, ahol a nem teljesítést vagy nem megfelelő teljesítést jogkövetkezménynek kell követnie, akkor racionális igazolást kell nyújtanunk a kényszerítő erő alkalmazásának alátámasztására, aminek a pozitív jogból megismerhetőnek, vagy empirikus adatok vagy normatív érvelés alapján felismerhetőnek kellene lennie. Látni fogjuk azonban, hogy ez az igény jobb esetben is bizonytalan, rosszabb esetben pedig illuzórikusnak tekinthető.

A társadalmi felelősség elmélete, azáltal, hogy közfeladatot tulajdonít neki, olyan értékekkel itatja át a sajtószabadság fogalmát, mint például nyíltság, méltányosság, részvétel, pártatlanság, elszámoltathatóság, tisztesség és észszerűség, amelyeket a közigazgatási jogászok állami testületekkel társítanak.³¹ Ez a gondolatmenet – többek között – a miniszterek felelősségével

²⁸ Más kérdések is felmerülnek, pl. az, hogy a szabályozó képes-e érdemben értékelni a sajtó társadalmi célok elérése terén nyújtott teljesítményt, vagy azt, hogy e társadalmi célok iránti nagyobb odaadás a társadalom előnyére válna-e. Ezek fontos kérdések (és indokolt szkeptikusan viszonyulni hozzájuk), azonban feleslegessé válnak akkor, ha a kötelesség létét nem sikerül alátámasztani.

²⁹ L. pl. Press freedom in Britain is under attack – again. *The Spectator*, 2016. december 31.; Daily Mail Comment: After 300 years, the freedom of Britain's Press is in peril. YOU can save it. *The Daily Mail*, 2017. január 9.; Gordon RAYNER: Investigative journalism to be 'stopped dead in tracks' by 'menacing' laws after Leveson Inquiry. *The Independent*, 2015. október 15.

³⁰ John AUSTIN: *The Province of Jurisprudence Determined*. New York, Prometheus Books, [1832] 2000. 14–15.

³¹ Michael TAGGART (szerk.): *The Province of Administrative Law*. Oxford, Hart, 1997. 3.

kapcsolatban felmerülő kötelességfogalmat másolja. Abban az összefüggésben a kényszerítő erő törvényen vagy politikai nyomásyakorláson keresztül történő alkalmazását a cselekvésre való kötelezettség indokolja. A köztisztviselők a polgárok által rájuk bízott hatalmat gyakorolják, érthető tehát, hogy esetükben a szakirodalom gyakran szinonimaként kezeli a felelősség és elszámoltathatóság fogalmakat.³² A törvényhozás és az igazságszolgáltatás azáltal tartja ellenőrzése alatt a végrehajtó hatalmat, hogy a miniszternek parlamenti bizottság vagy bíróság előtt kell számot adnia a tetteiről, ahol adott esetben megállapíthatják a felelősségét. Azonban még itt is tetten érhető a felelősség és elszámoltathatóság fogalma közötti különbség, mivel – John Braithwaite szerint – a felelősség „valamilyen helyes dolog megtételére való kötelezettséget” jelent, míg az elszámoltathatóság azt jelenti, hogy „valamely dologról a nyilvánosság előtt számot kell adni”.³³ Ha a kötelesség–felelősség nem azonos az elszámoltathatósággal, akkor a sajtót miért terhelné kötelesség? A végrehajtó hatalom visszaéléseivel szembeni alkotmányos biztosítékok rögzítése végső soron nem állítható analógiába a sajtószabadsággal. A nyilvánosság tagjai nem ruháznak semmilyen hatalmat a sajtóra azért cserébe, hogy újságot olvashassanak.

Nem könnyű meghatározni a jót cselekvés kötelességének forrását. Nem mondhatjuk például, hogy a kötelezettség a Kódex hatálya alá tartozás tényéből fakadna, mivel – Raz meglátása szerint – kötelezettség (a szó valódi értelmében) nem keletkezhet valamely bírói vagy szabályozói cselekménytől függetlenül (azaz amikor a jóvátételre vonatkozó parancsot bíróság vagy a szabályozó adja).³⁴ A sajtó tehát nem köteles mások magánélethez való jogát tiszteletben tartani; köteles azonban bocsánatot kérni, ha például a szabályozó megállapítja a Kódex magánéletre vonatkozó rendelkezéseinek sérelmét, vagy köteles kártérítést fizetni, ha arra bíróság utasítja.

A pozitív jog sem szolgál számottevő bizonyítékkal e tekintetben. Ígéretes meglátások merültek fel azonban a *Jersild v. Denmark* ügyben: „a [sajtó] [...] feladata az, hogy közérdekű információkat és gondolatokat tegyen közzé. Azonban nemcsak a sajtó feladata azok közzététele, hanem a nyilvánosságnak is joga van hozzájuk férni. Ellenkező esetben a média képtelen lenne ellátni a »nyilvánosság őre« (*public watchdog*) létfontosságú feladatát.”³⁵ A későbbi ügyekben az ilyen információk „közzétételére vonatkozó kötelezettségként” hivatkoztak erre az elvre, bár e kötelesség terjedelmét nem határozták meg pontosan. De lehetséges, hogy itt nem a társadalmi felelősség elméletének jogi elismeréséről van szó. Az elv csak olyan esetekben merül fel, ahol valamely szélsőséges álláspont közzétételét büntetés követi.³⁶ A rasszista nézeteket bemutató

³² Lásd pl. Paul CRAIG – Adam TOMKINS (szerk.): *The Executive and Public Law*. Oxford, Oxford University Press, 2006. 39.; Michael W. DOWDLE (szerk.): *Public Accountability: Designs, Dilemmas and Experiences*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006. 22.; Diana WOODHOUSE: The Reconstruction of Constitutional Accountability. *Public Law* (2002) 73.

³³ John BRAITHWAITE: Accountability through Restorative Justice. In: Michael W. DOWDLE (szerk.): *Public Accountability: Designs, Dilemma and Experiences*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006. 44. Hasonló leírás található: WOODHOUSE i. m. (32. l.) 77–79.; Gavin DREWRY: The Executive: Towards Accountable Government and Effective Governance? In: Jeffrey JOWELL – Dawn OLIVER (szerk.): *The Changing Constitution*. Oxford, Oxford University Press, 6. kiadás, 2007. 199.

³⁴ Joseph RAZ: *From Normativity to Responsibility*. Oxford, Oxford University Press, 2011. 255.

³⁵ (1995) 19 EHRR 1, [31].

³⁶ L. pl. *The Observer and the Guardian v. UK* (1992) 14 EHRR 153; *De Haes & Gijssels v. Belgium* (1998) 25 EHRR 1; *News Verlags GmbH & Cok v. Austria* [2002] ECDR 21; *Bergens Tidende and Others v. Norway* (2001) 31 EHRR 16; *Delfi AS v. Estonia* [2015] EMLR 26.

dokumentumfilmeket érintő *Jersild*-ügyben például az Emberi Jogok Európai Bírósága a sajtónak kedvező határozatot hozott, megállapítva, hogy a fiatalok rasszizmussal kapcsolatos tájékozottságának bővítése a köz érdekében áll. Ebben az értelemben a kötelesség fogalma egyfajta apológiaként működik: a sajtó nem marasztalható el mások uszító megjegyzéseinek közzététele miatt, ha azt valamely közérdekű ügyre való figyelemfelhívás céljával teszi. Kétségtelen, hogy az elvet nem használták pozitív módon a sajtó elmarasztalása céljából. Rendes körülmények között a sajtó jogait az egyének szabad szóláshoz való jogával egyenlően kezelik.³⁷

Ismert álláspont, hogy a sajtó nem várhat különleges mentességeket az államtól anélkül, hogy új feladatok ellátását vállalná.³⁸ Amikor a sajtóval foglalkozó harmadik királyi bizottság úgy határozott, hogy „a sajtóra nem vonatkozhatnak különös szabályok, és az egyszerű polgárokhoz képest a sajtót nem illethetik meg különleges privilégiumok, illetve nincs kivételezett helyzetben”, Geoffrey Robertson indulatosan állította, hogy a bizottság álláspontja „hemzseg a hibáktól”, mivel szerinte tény, hogy a sajtóra különös szabályok vonatkoznak, amelyekért cserébe különböző privilégiumokat élvez.³⁹ De Robertson bizonyára túloz. Bár valóban léteznek különös szabályok, pl. áfamentesség, kevés jogszabály vonatkozik önmagában a sajtóra.⁴⁰ A hírek összegyűjtésével nyilvánvalóan leginkább összefüggő jogszabályi rendelkezések, pl. az adatigénylés szabadságával kapcsolatos szabályok, nem kizárólag a sajtóra vonatkoznak. Az 1998. évi adatvédelmi törvény 32. §-ára (ami különös védelmet biztosít a közérdeket szolgáló azon újságírói, irodalmi vagy művészi jellegű megnyilvánulások számára, amiket a törvény rendelkezései egyébként tiltanak) „bárki” hivatkozhat. A bíróságok megsértéséről szóló 1981. évi törvény ehhez hasonlóan a források védelméhez való jogot általános jelleggel rögzíti, hacsak a nemzetbiztonság, az igazságszolgáltatás és a közrendvédelem vagy a bűn megelőzése nem indokolják a forrás felfedését.

Természetesen léteznek előírások, amelyek közvetlenül a sajtó funkcióit érintik. A rendőrségről és bizonyítékokról szóló 1984. évi törvény rögzíti, hogy újságírás céljából megszerzett vagy készített anyagok átadásának kikényszerítéséhez bírósági végzés szükséges. E rendelkezés azonban nem a sajtónak mint olyannak kedvez. Hivatkozhatnak erre a szabályra a szabadúszó újságírók, így – kiterjesztőleg értelmezve a szabályt – az amatőr újságírók is. Az *R (BSkyB and Others) v. Chelmsford Crown Court* ügyben Moses főbíró a lehető legszélesebb értelemben bemutatva a törvény 10. §-án alapuló igényeket, megállapította, hogy ezek a szabályok nem a sajtót megillető jognak, hanem „az információ terjesztéséhez való alapvető jognak” tekintendők.⁴¹ A privilégium látszata így megtévesztő, mivel az mindössze a rendőri intézkedés jogszerűségét biztosítja, ahogyan az az *Entick v. Carrington* ügyben is történt.⁴² Ugyanez igaz a bünszerveze-

³⁷ Lásd pl. *AG v. Guardian Newspapers Ltd.* (No 2) [1990] 1 AC 109, 183; *Steel & Morris v. UK* (2005) 41 EHRR 22, [89]–[90].

³⁸ Jerome A. BARRON: *Freedom of the Press for Whom?* Bloomington, Indiana University Press, 1973. 18.; l. még HOCKING i. m. (15. lj.) 46.

³⁹ L. O'Malley és Soley eszmefuttatását, O'MALLEY–SOLEY i. m. (13. lj.) 181–182.

⁴⁰ L. még Ian CRAM: *Citizen Journalists*. Cheltenham, Edward Elgar, 2015. 112–143. Cram családottságát fejezi ki amiatt, hogy a rágalmazásról szóló 2013. évi törvény a közérdek szolgáltatára hivatkozva messzebb is mehetett volna a blogerek érdekeinek védelme terén, 139–143.

⁴¹ [2012] EMLR 30, [35].

⁴² (1765) 19 State Tr 1029.

tekről és a rendőrségről szóló 2005. évi törvény (és a bizonyítékokról szóló törvény) házkutatási parancs kérésének lehetőségére is. Az újságírók által jogszabályi előírások alapján élvezett előjogok nem intézményi, hanem kontextuális jellegűek, és az anyagi jogra összpontosítanak: a cselekedetet, nem pedig a cselekvő személyt védik.

A sajtóra vonatkozó különös jogszabályok léte azonban nem elegendő a kötelezettség fennállására vonatkozó normatív igény számára. Bizalmatlannak kell lennünk minden olyan feltételezett állami hatáskörrel szemben, amely a szabadságot kötelelességre váltja. Az államnak hagyományosan érdeke a sajtó szabályozása, hiszen hasznára válik, ha mérték nélkül gátolja a bírálat lehetőségét. Legyenek mégoly nemesek a céljai, a kormány provokálja (vagy másképpen: megengedi) azt a fenyegetést, hogy az előjogok esetleg visszavonhatók, ha az állam elégedetlen. E veszély észrevétlenül válhat valósággá, ha sikerül kihasználni a társadalmi felelősség elmélete által a modern sajtó felelőtlen hatalma, mohósága és önzősége miatt a sajtóval szemben felkorbácsolt ellenérzéseket, és ezáltal semlegesíteni a sajtó iránti rokonszenv érzését. Claude-Jean Bertrand például kijelentette, hogy „a média célja nem lehet pusztán a pénzcsinálás”,⁴³ míg Judith Lichtenberg azzal kapcsolatban emelt kifogást, hogy „miért [kellene] elfogadnunk a tulajdonjogok önkényes felfogását? [...] A magánhatalom súlyos fenyegetést jelent a sajtó függetlenségére és integritására nézve.”⁴⁴ Az ilyen nézetek az állam indítékaival kapcsolatos megelégedést táplálják, a kegyetlen állam és az azzal szemben bátran kiálló sajtó hagyományos szembeállításának megfordításával pedig figyelmen kívül hagyják az állami fellépésből fakadó veszélyeket. Egyes kiadványok ugyan megfelelnek a sajtóról alkotott fenti elképzeléseknek, de mindez befolyásolhatja – és hamis színben tünteti fel – a helyi és a még szűkebb területekkel foglalkozó, a helyi törvényes hatalom megfigyeléséért küzdő sajtót is.⁴⁵

Hasonlóképp, a társadalmi felelősség elmélete szerint „az önkormányzás és a szabad sajtó elválaszthatatlan egymástól”.⁴⁶ E teleologikus elemzés nem következik azonban *a priori* abból az állításból, hogy a szabad sajtó a demokrácia fémjele. Nyilvánvaló, hogy az értelmes gondolatok cseréje és megosztása felett gyakorolt állami cenzúra vagy előzetes engedélyeztetés aláássa a demokráciát. Ez azonban nem feltételez kölcsönösséget: a sajtót a számára biztosított szabadságért cserébe nem szabad kötelezni a demokratikus önkormányzás ügyének előmozdítására. Nem az állam feladata a sajtó céljának meghatározása – még az is lehetséges, hogy a sajtónak nincs is célja: létezése végső soron a piacgazdaság működésének függvényében alakul. Jóllehet sajtószabadság mellett a demokrácia virágozhat, nem állíthatjuk, hogy virágoznia is *kell*, vagy egyáltalán, hogy virágozni *fog*. John Stuart Mill szerint például az érvelés negatív előfeltevéséből indul ki – abból, hogy a társadalom és az egyén nem gyarapodhat akkor, ha nem biztosítunk védelmet a gondolatok és eszmék számára a jogtalan befolyással szemben. De Mill azt nem szavaltotta, hogy a társadalom pusztán az egyéniség tolerálása révén gyarapodna – ez a jobb oktatás és az önfejlesztés jelentősége iránti fogékonyságtól függ.⁴⁷ Továbbá, e kiváltságok egy mű-

⁴³ BERTRAND i. m. (15. lj.) 3.

⁴⁴ LICHTENBERG i. m. (13. lj.) 120 és 127.

⁴⁵ Martin MOORE: *Addressing the Democratic Deficit in Local News through Positive Plurality*. London, Media Standards Trust, 2014 október.

⁴⁶ HOCKING i. m. (15. lj.) 12.

⁴⁷ John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994. 2. fejezet.

ködő demokráciában az állammal szembeni elvárásokról szólnak: a szabad szóláshoz fűződő közérdeket kizárólag a beavatkozáshoz fűződő magasabb közérdek múlhatja felül. Kétszínűség azt mondani, hogy a sajtószabadság szükséges demokratikus biztosíték, de egyúttal lehetővé tenni az állam számára, hogy a szabályozáson keresztül elnyomja a sajtót.

Ha a sajtó köteles *volna* társadalmi célokat előmozdítani (különösen pedig köteles volna az ilyen érdekeket saját érdekei elé helyezni), akkor a szabályozó elmarasztalhatja egyes újságokat amiatt, hogy az egyik hírt a másikinál kiemeltebb módon kezelik, vagy egyes hírekkel egyáltalán nem foglalkoznak. Wesley N. Hohfeld kifejezésével, a társadalmi cél szolgálatára való kötelezettség az adott kötelezettség érvényesítésére való jogot hoz létre (valaki más oldalán).⁴⁸ Akkor aztán a szabályozónak módja lenne pl. megbüntetni egy újságot, ha az nem emel szót a legnagyobb hirdetője ellen annak hatalmi visszaélései miatt. Az ilyen jellegű szabályok nem egyeztethetők össze a szerkesztői autonómia és a pártossághoz való jog fogalmaival. Ha a szerkesztői autonómia felhatalmazza a szerkesztőt arra, hogy meghatározza, „miket érdemes megvizsgálni”,⁴⁹ akkor védelmet kell nyújtania a szerkesztő belátásának is, beleértve a pénzügyi érdekeket szem előtt tartó pragmatikus döntéseket is. Owen M. Fiss pl. azt állítja, hogy a szerkesztői autonómia védelembe vehető, „ám csak akkor, ha az gazdagítja a közéleti kérdések megtárgyalását. Az autonómia azonban éppenséggel fel is áldozható, ha például egyesek megnyilatkozásai másokat elhallgattatnak, vagy szisztematikusan torzítják a közbeszédet.”⁵⁰ Ez azt a látszatot kelti, hogy a beavatkozáshoz való jog nem populistá, hanem paternalista. Nem vehetjük szó szerint azt az elképzelést, hogy a kisebbségi vélemények elnyomása mindenki számára káros lenne, hiszen Fiss nem azt állítja, hogy a demokrácia, pluralizmus és egalitarizmus dominanciája kárt okozott a társadalomnak azzal, hogy a nihilizmust, anarchizmust és fasizmust a végletekbe kényszerítette. Amit Fiss vélhetően mondani akart, összhangban áll Alexander Meiklejohn álláspontjával, aki szerint „nem az a fontos, hogy mindenki elmondhassa a magáét, hanem az, hogy minden fontos dolgot el lehessen mondani.”⁵¹ Szó szerint értve, ez a felvetés *petitio principii*, mivel egyfajta archimédeszi felsőbbrendűséget előfeltételez, amiben a szabályozó ki tud lépni az ismert világból, és meg tudja ítélni, hogy mi az, amit érdemes elmondani. De ennél gyakorlatiasabban olvasva is, ez azt állítja, hogy a sajtónak – a szabályozó felügyelete alatt – számba kellene vennie minden lehetséges nézőpontot, és értékelnie kellene, hogy melyik fontos a vitához – tekintet nélkül a saját pénzügyi érdekeinek bármiféle sérelmére.

⁴⁸ Wesley Newcomb HOHFELD: Fundamental legal conceptions as applied in judicial reasoning. 23 *Yale Law Journal* (1917) 757.

⁴⁹ C. Edwin BAKER: *Human Liberty and Freedom of Speech*. New York, Oxford University Press, 1989. 253–255.

⁵⁰ Owen M. FISS: *Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az állambatalom sokféle arca*. [HAMMER Ferenc ford.] Budapest, CompLex, 2013. 58.

⁵¹ Alexander MEIKLEJOHN: *Political Freedom: The Constitutional Powers of the People*. New York, Oxford University Press, 1960. 26.

2.1.3. A társadalmi igény értelmében vett kötelesség

A kötelességre vonatkozó igény másik lehetséges értelmezése, hogy a kötelességet társadalmi vagy erkölcsi intézményként fogjuk fel, amelyet a piaci erők érvényesítenek. Ily módon a szabályozó – egy másik kommentátor megfogalmazása szerint – „olyan ideális szabályokat dolgozna ki, [...] amelyek betartására a szakmabelieknek törekedniük kéne, noha gyakran nyilvánvaló, hogy azokat lehetetlen elérniük.”⁵² A szabálykövetés biztosítása érdekében kényszerítő erő alkalmazása helyett a szabályozó folyamodhatna a nyilvános elmarasztalás eszközéhez is. Az érintettek pedig azokat várhatóan komolyan vennék, ha létezne ebbe az irányba terelő piaci ösztönző vagy elkerülhető piaci elrettentés.⁵³ Ezen értelmezés alapján valamelyest összeegyeztethetőnek látszik egymással a magánfelek gazdasági jogai és a nyilvánosság felé fennálló kötelesség. A sajtóorgánumok tulajdonosai továbbra is szabadon gyakorolhatnak tulajdonosi, azaz az irányítás-hoz, fogyasztáshoz, bevétel eléréséhez, munkavállalók utasításához és az eszközök elidegenítéséhez fűződő jogait, de kötelesek lennének ezt úgy megtenni, hogy kielégítsék a fogyasztók elvárásait, ha meg kívánják őrizni piaci részesedésüket.⁵⁴

Meglehetősen kétséges azonban, hogy léteznek ilyen piaci ösztönzők vagy visszatartó tényezők. Az általános álláspont az, hogy a sajtót gyakran korholják a felületesen ellenőrzött hírek újrahaznosításáért, amelyek végül veszélyes mítoszokat is teremthetnek,⁵⁵ a szenzációhajhászt előtérbe helyező erkölcsi romlottságért,⁵⁶ és elvek követése helyett a nyereség hajszolásáért.⁵⁷ E kifogásokat erősíti a paternalista elgondolás, miszerint a sajtó azért vall folyamatosan kudarcot, mert nem a jóra használja a hatalmát. De mit kellene tennie a sajtónak korunk intellektusellenes környezetében? Azoknak elfogadható az a jóléti (*welfarist*) gondolat, hogy a piac jutalmazza a józanságot, ha a sajtó lépéseket tesz ez ügyben, akik gazdaságilag semmit sem veszítenek, ha ez a kockázatos vállalkozás elbukik. A társadalmi felelősség elmélete szerinti elvárás, miszerint az újságoknak valamilyen kollektivistá agendát kéne saját érdekeik elé helyezniük, ahogy Milton Friedman mondta, hibás: „kényszerítik az embereket, hogy saját érdekeik ellen cselekedjenek. Kívülről értékeivel helyettesítik a résztvevők értékeit; vagy úgy, hogy egyesek közlik a többiekkel, hogy mi jó nekik, vagy úgy, hogy a kormány elvesz egyesektől, hogy másoknak adjon.”⁵⁸ A pénzügyi veszteségek ugyan csökkenthetők vagy akár ki is küszöbölhetők, ha egy állami alap segíti a sajtót a köz felé fennálló kötelessége teljesítésében,⁵⁹ nem vehetjük biztosra, hogy a társadalmi cél megvalósul (a vonatkozó nyilvánosságtól nem várható, hogy általa nem kedvelt megnyilvánuláshoz kedvezően viszonyuljon). E kérdéssel a későbbiekben részletesebben

⁵² BERTRAND i. m. (15. lj.) 46.

⁵³ Lásd Charles L. SCHULTZE: *The Public Use of Private Interest*. Washington, The Brookings Institution, 1977, a parancson és ellenőrzésen alapuló szabályozás alternatívájaként használt piaci ösztönzőkkel kapcsolatban.

⁵⁴ L. pl. Yoram BARZEL: *Economic Analysis of Property Rights*. New York, Cambridge University Press, 1989.

⁵⁵ Nick DAVIES: *Flat Earth News*. London, Chatto & Windus, 2008.

⁵⁶ Tom GOLDSTEIN: *The News At Any Cost*. New York, Simon and Schuster, 1995.

⁵⁷ S. J. TAYLOR: *Shock! Horror! The Tabloids in Action*. London, Bantam, 1991.

⁵⁸ Milton FRIEDMAN: *Kapitalizmus és szabadság*. [Suzanne M. BÖSZE ford.] Budapest–Bradenton, Akadémiai–MET, 1996. 217.

⁵⁹ L. LICHTENBERG i. m. (13. lj.) 126–128.

foglalkozunk. Ahogyan már korábban is felmerült, mélységesen bizalmatlannak kell lennünk azzal kapcsolatban, hogy az állam valóban képes ilyen alapot létrehozni a sajtószabadság jogtalan befolyásolása nélkül.

A kötelesség társadalmi igényként történő felfogása veszélybe sodorja továbbá a sajtóreform célkitűzéseit is. Ha valóban biztosítani szeretnénk, hogy a sajtó a jövőben – Leveson megfogalmazásában – „ne okozzon valódi kárt az embereknek”, akkor e cél eléréséhez a kényszerítő erő alkalmazása jelenti a legmegfelelőbb eszközt. A (bizonytalan) piaci erőkre hagyatkozva nem jutunk egyről a kettőre, inkább eltávolodunk a céltól. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem léteznek piaci visszatartó tényezők: a *News of the World* című bulvárlapot bojkottáló hirdető megbukttatták az újságot, és a Stop Funding Hate kampánycsoport is sikerrel győzött meg vállalkozásokat, hogy ne hirdessenek bizonyos újságokban. Stratégiaként azonban ez a megközelítés erőtlen. Például a sajtóval foglalkozó panaszbizottság (Press Complaints Commission) következetesen elmarasztalta a diszkriminatív tartalmat közlétező – így a fajra,⁶⁰ nemre,⁶¹ nemi önazonosságra⁶² vonatkozó pejoratív kifejezéseket használó – újságokat, és a diszkrimináció miatt bepanaszolt csoportokat még akkor is megfeddte, ha nem volt felhatalmazva arra, hogy a panasznak helyt adjon: „[a] Bizottság a múltban már hangsúlyozta mély meggyőződését azzal kapcsolatban, hogy az újságoknak nem szabadna faji gyűlölködést szítani. [...] A modern társadalmakban nincs helye diszkriminációnak, a Bizottság pedig kész szigorú cenzúrával sújtani bármilyen újságot, amit rasszista tartalom közlételeiben bűnösnek találnak.”⁶³ Mégis, e kijelentések alig gyakoroltak értékelhető hatást a sajtó diszkriminációhoz való hozzáállására, amit jól mutatnak a Leveson-jelentés kapcsán összegyűjtött bizonyítékok (lásd később) és az a tény, hogy a független sajtóügyi szervezet (Independent Press Standards Organisation, IPSO) változatlanul kénytelen hasonló ügyekkel foglalkozni.⁶⁴

2.1.4. Következtetések

Ebben a részben azt igyekeztünk bemutatni, hogy az az álláspont, miszerint a sajtó köteles lenne a demokráciát szolgálni, nem állja ki a tüzetes vizsgálat próbáját. A sajtónak nincsen olyan célja, amibe a független sajtószabályozás legitimációja kapaszkodhatna. A kifejtettek szerint látható, hogy a szabad sajtó hiánya a demokrácia ellenében hat, azonban e kötelesség nem kölcsönös: a sajtó nem köteles demokratikus érdekeket szolgálni. Ilyen kötelezettség léte nem egyeztethető össze a pártosságához való joggal és a szerkesztői szabadsággal, és különösképp nem vezethető vissza a sajtóorgánumok tulajdonosainak gazdasági szabadságára.

⁶⁰ *Anne Peck v. Time Out*, Report 40.

⁶¹ *Clare Balding v. Sunday Times*, 2010.

⁶² *Ms Keira McCormack v. Sunday Life*, Report 80.

⁶³ *Asylum Rights Campaign and Others v. Daily Mail*, Report 50.

⁶⁴ L. pl. 00572-15 *Trans Media Watch v. The Sun*.

3. A sajtó felelősségének meghatározása

Ha a sajtó nem köteles üdvös módon eljárni, akkor félrevezető-e azt mondani, hogy a sajtó elszámoltathatósága felelősséghez fűződő kötelezettséget jelent, illetve arra is kiterjed? E felelősséghez való igény megkülönböztető-e? Amint már korábban megjegyeztük, a Leveson-jelentés és a Home Office és a Department of Culture, Media and Sport tanácskozása egyaránt kitért a sajtó abbéli köteletségére, hogy felelősségteljes módon járjon el. Ez a rész a sajtószabadságot korlátozó jogi vagy erkölcsi értelemben felfogott, ám kevésbé szigorú felelősségi mércékkel foglalkozik.

Herbert L. A. Hart és mások nyelvfilozófiája bizonyítja, hogy a 'felelősség' kifejezés túlterjed a kötelesség (vagy Hart megfogalmazásában: szerep-felelősség) fogalmán.⁶⁵ Colin Turpin pl. a 'felelősség' kifejezés három jellemzőjét azonosítja a miniszteri felelősség tekintetében: a döntéshozatali jogkörét, az eredmény elérése vagy a mércéknek való megfelelés érdekében történő cselekvés követelményét, és a meghozott döntésekről valamely hatóság előtt történő számadás kötelezettségét.⁶⁶ Az első jelentés önálló: a döntéshozatali hatalomra utal. Ezt e tanulmányban figyelmen kívül hagyhatjuk. A két fennmaradó értelmezés azonban delegációra utal, hiszen az utasítás és ellenőrzés külső forrásáról szól. Ezen értelmezések megfelelnek Hart osztályozásának: cselekedet okozása (okozati felelősség), e cselekedetről való elszámoltathatóság (kárfelelősség), és cselekedetért való felelősségre való képesség hiánya (képesség-felelősség).⁶⁷ Képzeljünk el pl. egy szülőt, aki autóval iskolába viszi a gyermekét, azonban vezetés közben szívrohamot kap és összeütközik egy másik autóval, az ütközés következtében pedig a gyermek sérülést szenved. A szülőt kötelesség-felelősség terheli a gyermek felé, a balesettel kapcsolatban okozati felelősség terheli, a közlekedési szabályok szerint pedig kárfelelősséggel tartozik a balesetért – a betegség hirtelen fellépésének ténye azonban azt eredményezheti, hogy a szülő mentesül a büntetés alól, vagy csak enyhébb büntetést kap (képesség-felelősség).

Ebben az értelemben a felelősség Turpin által adott – a meghozott döntésekért valamely hatóság előtti számadásra való kötelezettséget jelentő – meghatározása és Hart kárfelelősség-fogalma szinonimaként kezeli a felelősséget és az elszámoltathatóságot. Következésképpen elmondható, hogy a „sajtófelelősség” kifejezés a sajtóra vonatkozó mércék szabályozásában a kárfelelősség és elszámoltathatóság határmezsgyéjén helyezkedik el. Ebben az esetben nem arról van szó, hogy a sajtót általános kötelezettség terhelné, hogy üdvös módon cselekedjék, inkább annak elismeréséről, hogy a szabályozó a vonatkozó mércét el nem érő magatartás esetében megállapíthat felelősséget, illetve elvárhatja az érintettől, hogy adjon választ a vele szemben felmerült állításokra. Így, noha a sajtó nem köteles közérdekű véleménynyilvánítást közzé tenni (a sajtó tehát akár tartózkodhat is attól, hogy társadalmi vagy politikai kérdésekben megnyilvánuljon), az ilyen vélemény közzététele esetén is köteles betartani bizonyos, pl. pontosságra, kiegyensúlyozottságra vagy diszkriminációmentességre vonatkozó szabályokat.

⁶⁵ Herbert L. A. Hart: *Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law*. Oxford, Clarendon, 1968. 210–237.

⁶⁶ Colin TURPIN: Ministerial Responsibility. In: Jeffrey JOWELL – Dawn OLIVER (szerk.): *The Changing Constitution*. Oxford, Clarendon, 3. kiadás, 1994. 111–114.

⁶⁷ HART i. m. (65. l.).

A „felelősség” szó e szűk értelemben történő használata is nehézségeket vet fel, mivel érthető úgy is, hogy erkölcsi kötelezettségeket foglal magában,⁶⁸ azaz mintha a sajtóra vonatkozó mércéket főleg vagy teljesen etikai megfontolások határoznák meg. A sajtószabadság Onora O’Neill-féle értékelése értelmezhető így is. A *Reith Lectures* című műsorban pl. azt nyilatkozta, hogy a nyilvánosság joga van olyan sajtóra, amelyikben megbízhat. Pontosan ez a társadalmi felelősség elméletének paradigmája (jóllehet O’Neill ezt nem ismeri el). Így O’Neill azzal érvel, hogy a sajtó köteles tartózkodni mások félrevezetésétől és „attól, hogy lerombolja vagy aláássa mások kommunikációs lehetőségeit”.⁶⁹ Szerinte ennek indoka az, hogy „nem létezhetnek jogok az azoknak megfelelő kötelezettségek nélkül”, és ezért téves „a sajtószabadságra vonatkozó elfogadott tanítás, [...] miszerint jogosultságok önmagukban létezhetnének”.⁷⁰ A sajtó felelősségének ilyen értelmezését támogatja a Leveson-vizsgálat is (ami természetesen a sajtóetika állapotával foglalkozott). De a sajtó viselkedésének és a sajtótól elvárható viselkedésnek a vizsgálata két külön dolog. A sajtószabadság etikai és szabályozási dimenzióit nem szabad összemosni. A sajtó által az etikai tökéletesség elérése érdekében kifejtett kollektív erőfeszítéseknek a kötelezettségeken felülinek kell lennie. Az etikai megfontolások szabályozási előírásokká alakításához jobb érvre van szükség a sajtószabadság O’Neill-féle megszorító értelmezésénél.

A jogok O’Neill általi értelmezése nem felel meg továbbá a pozitív jognak: számos olyan jog létezik, amellyel nem áll szemben az ahhoz kapcsolódó felelősség kötelezettsége: az állampolgárok például jogosultak, de nem kötelesek szavazni, és természetesen nem kötelesek felelősségteljes módon szavazni (a szavazatokat el lehet vesztegetni, a szavazólapokat olvashatatlaná lehet tenni). A felnőtteknek jogukban áll alkoholt fogyasztani, de e joggal nem áll szemben az a kötelezettség, hogy mérsékelten fogyasszanak alkoholt, vagy ne ittasodjanak le. Jogunk van ingatlant birtokolni, de nem vagyunk kötelesek felelősségteljes módon vásárolni, például mások lakhatási szükségleteinek szem előtt tartásával; ha nem így lenne, tilos lenne két lakást vagy hétvégi házat birtokolni stb.

A jogok továbbá – legalábbis Hohfeld elemzése szerint – a jogok és kötelezettségek megosztásán, nem pedig egyesítésén alapulnak: kizárólag a jogot engedőt terheli kötelezettség, mégpedig az, hogy engedje a jogosultnak jogai élvezetét. A jogosult ugyanakkor nem köteles a kapott jogokért cserébe felelősségteljes módon cselekedni – bár mondhatjuk azt, hogy a jog terjedelme a vonatkozó paraméterek átlépésével véget ér, ami végső soron kiterjed a felelősségteljes cselekvésre. A gondatlanul vezető sofőr pl. átlépi azon jogának korlátait, hogy tetszése szerint vezessen. A felnőtteknek továbbá nincsen joguk ittasan vezetni. O’Neill szavait értelmezhetjük úgy, hogy a sajtó szabadsága véget ér akkor, amikor félrevezető beszámolókat tesz közzé, e ponton pedig vélhetően felelősségre vonhatóvá válik. Ebben a megengedő értelemben O’Neill arra céloz, hogy a nem ‘felelősségteljes’ megnyilvánulás – ami köznyelvi értelemben jelenthet értelmetlen, üres, nem építő jellegű vagy nem együtt érző stb. megnyilvánulásokat – már nem tartozik a sajtó szabadságjogai közé. Ebben az értelemben a felelősség illendőséget is jelent.

⁶⁸ Hart „erkölcsi kárfelelősségként” hivatkozik erre, i. m. (65. lj.) 225–227; más kommentátor szóhasználatában ez a „felelősség érzete”: Nicolas HAINES: Responsibility and Accountability. 30(113) *Philosophy* (1955) 141, 149–152. L. még RAZ i. m. (34. lj.) 255–269.; Tony HONORÉ: *Responsibility and Fault*. Oxford, Hart, 1999.

⁶⁹ O’NEILL i. m. (12. lj.) 96–100.

⁷⁰ Uo., 96.

O'Neill megközelítése kritizálható továbbá amiatt, hogy szelektív módon alkalmazza a kanti autonómiát. Álláspontja (és a társadalmi felelősség elmélete) szerint mivel a közönség (kérdés nélkül?) elhiszi, amit olvas, a sajtó felelősséggel tartozik a hátrányos következményekért. Ez a felvetés áll a társadalmi felelősség elméletének középpontjában – ahogy egy kommentátor mondta: „ha nem hinnénk azt, hogy a sajtó komoly hatalom a világban, akkor nem gondolnánk azt, hogy szabadságának korlátozása megéri az árát.”⁷¹ Hocking bizakodóbban áll a kérdéshez: „korunk kifinomult közönségéből egyáltalán nem múlt el az az érzés, hogy ami nyomtatásban »feketén-fehéren« megjelenik, bizonyára hihetőbb, mint a pusztá szóbeszéd.”⁷² Ha azonban – ahogyan Immanuel Kant állítja – az autonómia nem pusztán arra való képesség, hogy eldöntsük, *hogyan* cselekedjünk, hanem arra való képesség is, hogy eldöntsük, hogy mindig (saját felfogásunk szerint) erkölcsös módon cselekedjünk, és ha – szintén Kant szerint – ez az elv mindenkire egyformán alkalmazandó,⁷³ akkor a kategorikus imperatívusz miért csupán a sajtót köti? Vegyük például azt, hogy milyen sok tanulmány mutat rá, hogy a nyomtatott sajtóban megjelenő információkat az emberek kevésbé tartják megbízhatónak az elektronikus médiában közzétettekhez képest.⁷⁴ Az ilyen jellegű felmérések eredményeinek egybecsengéséből általánossá tehetjük az elvet: az ember ne cselekedjen olyan információ alapján, amelyről tudja, hogy megbízhatatlan. Ha ezt az elvet a valóságban is alkalmazni kívánjuk, akkor a kulcs a közönség, nem pedig a sajtó. Ha tehát valóra akarjuk váltani azt az erkölcsi igényt, hogy az újságok legyenek megbízhatóbbak, akkor a közönség feladata kiszorítani a megbízhatatlan médiumokat mindaddig, amíg pontosabbá nem válnak.

O'Neill megközelítése kritizálható továbbá azon liberális szemszögből is, hogy a szabadság korlátozásának egyedüli legitim indoka a másokat fenyegető sérelem megakadályozása lehet.⁷⁵ Ideérthető a másokat érő sérülés, veszteség, kár és jelentős sérelem, de nem tartozik ide a jogi moralizmus, paternalizmus, jótékonyág vagy perfekcionizmus.⁷⁶ Ezt az érvet a jelen vitára alkalmazva megállapítható, hogy a kérdésnek van okozati dimenziója – azaz a köznapi értelemben vett 'felelőtlenység' okoz-e kárt a beszélő vagy a közönség sajtószabadsághoz fűződő érdekei tekintetében –, és arányossági dimenziója – azaz a 'felelősségteljeség' megvalósítására vonatkozó legitim cél elérése érdekében mennyire szűk vagy tág értelemben kell alkalmazni a felelőtlenység fogalmát. E két dimenzió egy egyszerű előírás lencséjén keresztül szemléltethető: a sajtónak pontos tájékoztatást kell nyújtania. Ez az egyik legképlékenyebb rendelkezés, és többféle módon is értelmezhető. Pozitivistá szemszögből értelmezhető szűkítő módon, a becsületsértésre

⁷¹ LICHTENBERG i. m. (13. lj.) 8.

⁷² HOCKING i. m. (15. lj.) 81.

⁷³ Lásd Immanuel Kant: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. Budapest, Gondolat, 1991.

⁷⁴ L. pl. <http://www.pressgazette.co.uk/facebook-more-trusted-news-daily-star-according-bbc-commissioned-survey/>; <http://www.pressgazette.co.uk/local-newspapers-most-trusted-and-popular-source-local-news-facebook-gaining-ground/>; <http://www.pressgazette.co.uk/survey-18-per-cent-trust-national-press-to-tell-the-truth-tabloids-less-trusted-than-estate-agents/>.

⁷⁵ Amint a Mill–Stephen-vitában [MILL i. m. (47. lj.); James Fitzjames STEPHEN: *Liberty, Equality, Fraternity* (Indianapolis, Liberty Fund, 1993)] és a Hart–Devlin-vitában is látható [Herbert L. A. HART: *Jog, szabadság, erkölcs*. Budapest, Osiris, 1999; Patrick DEVLIN: *The Enforcement of Morals*. Oxford, Oxford University Press, 1965.].

⁷⁶ L. pl. Joel FEINBERG: *Harm to Self*. Oxford, Oxford University Press, 1989; és Joel FEINBERG: *Harmless Wrongdoing*. Oxford, Oxford University Press, 1990.

vonatkozó jog alkalmazásaként, vagy (legvégső esetben) normatívabban, az események kivizsgálásnak és a kockán forgó dolgokról a lehető legpontosabb benyomás kialakításának köteleességként.

A gondolatmenet kedvéért tételezzük fel, hogy a kötelezettség pontos tényszerű információk (azaz nem vélemények) nyújtására korlátozódik. Annak normatív igénye, hogy ebből magas erkölcsi mérce származik, korlátozná a tulajdonosi jogokat, azaz azt a lehetőséget, hogy válogatni lehessen a közzeendő anyagok között. Az idevágó érvek vizsgálatra szorulnak. Ha – Harthoz hasonlóan – feltételezzük, hogy a felelősség megállapításához kapcsolatnak kell fennállnia a sértő és a sértett fél között, továbbá kielégítő kapcsolatnak kell fennállnia a cselekmény és a bekövetkezett sérelem között,⁷⁷ akkor jogszerűtlen lenne a kényszerítő erejű sajtószabályozás alkalmazása, ha nem sikerül azonosítani e tényezőket a pozitív jogon kívül álló cselekmények tekintetében. Azonban ami az okozatiságot illeti, megállapítható-e az annak bizonyításához elégséges közelség, hogy a sajtó pontatlansága károsítja az egyén autonómiáját vagy a kollektív döntéshozatalt? Tehetünk például olyan megállapítást is, hogy az Európai Unióból történő kilépés tárgyában kiírt népszavazás előtt az újságok pontatlan információkat közöltek a kilépés következményeivel kapcsolatban.⁷⁸ Ahhoz, hogy azt mondhassuk, a szavazókat sérelem érte, először annak empirikus bizonyítékára van szükség, hogy a nyilvánosság teljes egészében az újságokban megjelent téves információra támaszkodott, semmi másra. Ha sikerülne is ilyen bizonyítékot beszerezni, az alapul szolgáló determinizmust is meg kellene indokolni. Azt kellene mondani, hogy a téves információk a nyilvánosság reakciójára gyakorolt hatása elkerülhetetlen, és az egyén akaratán kívül álló volt. Intellektuális szempontból nem kielégítő az a követelés, ahogyan a társadalmi felelősség elmélete is ezt látszik állítani, hogy a közönség maga erkölcsileg nem felelős azért, hogy a sajtóban megjelenő információkat kétségen felül állónak tekinti. A közönség tagjai nem kényszerülnek újságot vásárolni és olvasni, különösen nem hinni azoknak. A társadalmi felelősség elmélete figyelmen kívül hagyja azt, hogy az emberek képesek függetlenül megítélni az egyes információk megbízhatóságát.

A helyzetet tovább bonyolítja a befogadó fél lelkiállapota, hiszen az információt fogyaszthatja racionális vagy irracionális módon. Ez a körülmény rávilágít a szabályozás hasznosságára. Először is, honnan tudhatjuk, hogy egy irracionális olvasó a beavatkozás tényét nem fogja irracionálisan – azaz összeesküvésként – értékelni? Másodszor, honnan tudhatjuk, az irracionális olvasók az új információ birtokában átértékelik-e az álláspontjukat? Lee Bollinger szerint „senki, még az amerikai Legfelső Bíróság bírái sem [...] bíznak teljes mértékben abban, hogy a nyilvánosság megfelelő szemszögből értékelné a dolgokat, vagy az információkat megfelelően dolgozná fel.”⁷⁹ Harmadszor, ha a racionális fogyasztó az információkat szkeptikusan kezeli mindaddig, amíg meg nem győződik annak valóságáról, vagy egyet ért az alapul szolgáló elgondolással anélkül, hogy elfogadná a ténybeli pontatlanságokat, akkor milyen társadalmi célt szolgál a szabályozás? Következésképpen megállapítható tehát, hogy racionális olvasó kevés előnyt lát a szabályozásban, míg az irracionális olvasónak vélhetően nem sok haszna származik a szabályozásból; a racionális olvasó gyanakszik a sajtóban olvasottak hátsó szándékaira, az irracionális

⁷⁷ HART i. m. (65. lj.) 215–222. Szerinte kielégítő képesség-felelősségnek (*capacity responsibility*) is fel kell merülnie.

⁷⁸ Ismert példa az a hamis állítás, hogy Törökország az uniós csatlakozás küszöbén állt.

⁷⁹ L. Lee C. BOLLINGER: *Images of a Free Press*. Chicago, University of Chicago Press, 1991. 150.

olvasó pedig bizalmatlan a szabályozás mögöttes indítékaival. Mindkét esetben elmondható, hogy a szabályozás redundáns eszköz a társadalmi célok eléréséhez. E felismerés kapcsán legálábbis el kell gondolkodnunk azon, hogy az ilyen jellegű szabályozás arányban áll-e a kitűzött céllal.

Az igény, hogy a szabályozás kizárólag a pontatlan ténybeli *információra* vonatkozzon, lényegesen több problémát vet fel, mint első ránézésre tűnik. Ha a pontatlanság oka nem az újságíró, hanem egy harmadik fél, a felelősségre vonás kérdése összetettebbé válik, mivel távolabbiá válik a cselekmény és a kár közötti kapcsolat. Az objektív felelősségen alapuló – vagy ahhoz hasonló – megközelítés az elszámoltathatóságnál egyértelműbben a kötelesség-felelősség mellett foglalna állást. Egy másik kérdés is felvetődik. Ha a társadalmi felelősség elmélete alapján a szabályozói beavatkozás célja a nagyobb demokratikus részvétel elérése, akkor a pontos ténybeli *információ* szerepe nem az egyetlen közreható tényező. Közölhet egy újság tényszerűen pontos információkat úgy, hogy cinizmusa aláassa a hatását. Ez a probléma szintén nyilvánvalóvá vált az uniós népszavazásról folytatott vitában. Az újságok (és politikusok) megjelentettek szakértői véleményeket, amelyek szerint a Brexit rövid, közép- és hosszú távon egyaránt hátrányos gazdasági következményekkel járna, de ezt az újságok mint elitista, túlzó és megosztó információt elutasították. A kizárólag tényszerű információkra vonatkozó, azonban az információt megbízhatatlannak tekintő és elutasító határozott véleményeket figyelmen kívül hagyó szabályozás komoly kihívások elé állítaná a társadalmi felelősség elméletét követő szabályozót. A társadalmi felelősség elméletének céljaiból vélhetően az következne, hogy a szabályozásnak ki kellene terjednie az ilyen jellegű véleményekre is.

A társadalmi felelősség elmélete olvasható akként is, hogy a pontosság értelmezését a kiegyensúlyozott tájékoztatás nyújtására való kötelezettségként értékeli. A kiegyensúlyozottság nem feltétlenül áll szemben a sajtó pártossághoz való jogával: elképzelhető arra irányuló kötelezettségként is, hogy a sajtó mutassa be az egyes vélemények mellett és ellen szóló legfontosabb érveket. E megközelítés előmozdítaná a társadalmi felelősség elméletének intellektuális célját, vagyis azt, hogy „a sajtó egészének a kifinomultság művének kell lennie.”⁸⁰ Az észszerűség azt diktálja, hogy a racionális döntéshozatal az ellentétes álláspontok relatív erejének értékelésén alapuljon. Ahogyan Mill – Cicerót összegezve – megfogalmazta, „[h]a valaki a kérdést csak saját szemszögéből ismeri, kevésbé ismeri.”⁸¹ A retorika látja kárát, ha az újságíró úgy tesz, mintha nem lennének ellentétes vélemények. E meglátások azonban minőségükben eltérnek attól, ha az újságírókat alternatív álláspontok bemutatására kötelezzük. Egy ilyen jellegű kötelezettség lényegesen eltér a ténybeli pontosság követelményétől – arra irányul, hogy az újságírónak el kell ismernie (bár nem kell magáévá tennie) a saját álláspontjával ellentétes véleményeket is. Az effajta minőségirányítási mércék alkalmazása azonban problematikus. Míg a társadalmi felelősség elmélete az ilyen kötelezettséget célszerűségként fogja fel, az valójában nagyobb fenyegetést jelent az individualizmusra, mint amit a társadalmi felelősség elmélete elismer: korlátozza az újságírók szabadságát, hogy az eszméket és véleményeket úgy mutassák be, ahogyan jónak látják. Ha pedig az újságíró gyenge és szedett-vedett érveket kíván előadni, úgy azokkal neki és ellenfeleinek kell megbirkóznia.

⁸⁰ HOCKING i. m. (15. lj.) 44.

⁸¹ MILL i. m. (47. lj.) 45. [PAP Mária ford.]

Nem szabad alábecsülni a pontosság szabályának különböző értelmezései által a közönség autonómiájára gyakorolt fenyegetést. A kiegyensúlyozott tájékoztatásra való kötelezettség kifinomult módon fejt ki a hatását: nem törekszik – legalábbis nyíltan – az olvasók véleménye vonatkozásában egységesség biztosítására, azonban szélsőséges esetben az érvek és a vita egységességét eredményezi. Úgy tűnik, hogy a társadalmi felelősség elmélete nem feltételezi, hogy az olvasóknak *ugyanarra* vagy akár csak a *helyes* következtetésre kell jutniuk, csupán azt írja elő, hogy az olvasók rendelkezzenek a *megfelelő* információkkal a döntésük meghozatala előtt. Így bár ez némiképp tiszteletben tartja a pluralitást, el kell ismerni, hogy valamely közös érvcsoportnak a sajtó általi elismerésére irányuló kötelezettség léte önmagában fenyegetést jelent a pluralitásra nézve. Elképzelhetetlen, hogy e kötelezettség az összes lehetséges érv bemutatására irányulna, következésképpen a sajtóban (véltetően) kizárólag a leginkább ismert érvek jelennek majd meg, ami már önmagában véve is káros hatással van a tudásra. Ez felidézti Hayek aggályait a szocializmus és totalitarizmus közötti kapcsolatáról: „a törekvés, hogy a népre rákényszerítsék a számukra üdvösnek tekintett meggyőződést” – vagy ez esetben gyakorlatot (hogy megismerjék az ellentétes véleményeket) – nemes, azonban félreértésen alapul és visszaélésekre ad alkalmat. „Az a hozzáállás, amely az intellektuális szabadság értékét lekicsinyli amiatt, mert az soha nem jelenti majd, hogy mindenkinek egyforma lehetősége lenne a független gondolkodásra, teljes mértékben figyelmen kívül hagyja az intellektuális szabadság igazi értékét jelentő érveket.” Hayek kitart amellett, hogy a tanulás teljességgel kiszámíthatatlan: „nem tudhatjuk, hogy mely gondolatok segítik majd gyarapodását, és melyek nem.” E megfontolások alapján arra a következtetésre jut, hogy „[a] kollektivistá gondolkodás tragédiája, hogy kezdetben a tudást akarja mindenek fölött állóvá tenni, végül elpusztítja a tudást, mivel félreérti azt a módszert, amittől a tudás gyarapodása függ.”⁸²

Elvi és gyakorlati okok miatt az ‘elszámoltathatóság’ és a ‘felelősség’ kifejezések nem tekinthetők szinonimnak. Bár az elszámoltathatóság fogalmát érthetjük a harti értelemben vett kárfelelősséggént, a felelősség köznyelvi konnotációira tekintettel a fogalom könnyen félreérthető akként, hogy erkölcsi és paternalista értelmezéseknek is helyet adjon. Ezen értelmezések egyfelől nem állják ki az empiria próbáját, másfelől pedig aránytalanok lehetnek a szabályozói célhoz képest. Elszámoltathatóságnak kizárólag a sajtó által jogellenesen okozott kár esetén lehet helye. Kár hiányában az elszámoltathatóságra vonatkozó rendelkezések egyfajta ‘erkölcsi felelősségre’ emlékeztetnek. E rendelkezéseket érvénytelennek kellene tekinteni, ha a szabálykövetést kényszerrel akarják biztosítani. A tanulmány utolsó része számba veszi, hogy a fenti különbségtétel alkalmazása milyen hatással lehet a Kódex lehetséges rendelkezéseinek körére.

⁸² Friedrich A. HAYEK: The Road to Serfdom. In: Bruce CALDWELL (szerk.): *The Collected Works of F. A. Hayek*. Chicago, University of Chicago Press, 2007. II. kötet 179.

4. A sajtó elszámoltathatóságának megvalósítása

Az Egyesült Királyságban és Európa más országaiban a sajtót szabályozó testületek által alkalmazott kódexek abszolút szabályokat vagy közérdekű mentességek által meghatározott szabályokat rögzítenek,⁸³ azaz a szabályszegés nem állapítható meg közérdekű véleménynyilvánítás esetén. E rendelkezések három különböző csoportba sorolhatók. Az első kettő a hír által érintett személyek számára biztosít jogokat. A különbségtétel itt azon múlik, hogy a szabálysértés megállapításához konzekvencialista vagy deontológiai módszert alkalmaznak. A harmadik csoport a nyilvánosság érdekeire támaszkodik, és társadalmi célokat kíván előmozdítani. Az első csoport ennek megfelelően zaklatással, gyász vagy megrázkódtatás kiheverésének megzavarásával, (az adott személyt érintő) pontatlansággal, a magánszféra megsértésével (pl. kórházakban), bizalmas források feltárásával, diszkriminációval, gyermekek erőszakos megkörnyékezésével, a gazdasági újságírás korlátaival és tanúknak nyújtott – így a bírósági eljárás integritását aláásó – juttatásokkal foglalkozik. A második csoport bizonyos magatartásformákat tilt, tekintet nélkül a panaszosra gyakorolt hatásra, így pl. magánszemélyről nem nyilvános helyen készített fényképekkel, rejtett és titkos eszközök útján történő információszerzéssel, vádlottak és elítéltek barátainak és rokonainak szükségtelen azonosításával, kórházak nem nyilvános helyiségeibe engedély nélkül történő belépéssel, valamint szexuális bűncselekmények áldozatainak megnevezésével foglalkozik. A harmadik csoport panasztételi lehetőséget biztosít súlyos (akár megnevezett vagy meghatározott személyhez nem kapcsolódó) pontatlanságok közzététele, csoporttal szembeni diszkrimináció és bűncselekmények dicsőítése (bűnözőknek nyújtott fizetség) esetén, továbbá előírja a vélemények és tények megkülönböztetését és korlátozza az öngyilkosságokról szóló híradásokat.

E rendelkezések közül nem mindegyik áll összhangban az elszámoltathatóság fenti elméletével. A csoportok vizsgálatával láthatóvá válik, hogy a kárt illető igény egyre gyengébbé (mert spekulatívabbá) válik, a felelősségre vonatkozó igényre pedig a szabályozói beavatkozás mellett szóló érvek támogatásához van szükség, amit a társadalmi felelősség elmélete meg is tesz pl. arra hivatkozva, hogy e rendelkezésekre a professzionalizmus,⁸⁴ a hihetőség⁸⁵ vagy az illendőség⁸⁶ biztosítása érdekében van szükség. Amennyiben e rendelkezéseket részben vagy egészben erkölcsi felelősség érvényesítésére szolgáló eszközként igazolják, a fent kifejtett központi elmélet alapján azok legitimitása gyenge lábakon áll. Ebben az utolsó részben azt vizsgáljuk, hogy a második és harmadik csoport erkölcsi alapú felelősség-igény helyett tekinthető-e kárigényen alapuló elszámoltathatóságnak.

⁸³ L. Lara FIELDEN: A Royal Charter for the Press: Lessons from Overseas. 5(2) *Journal of Media Law* (2013) 172.; Jonathan HEAWOOD – Brigit MORRIS: Press Codes and the Spirit of Equalities Legislation: Implementing Leveson. 21(2) *Communications Law* (2016) 30.

⁸⁴ L. pl. *A Free and Responsible Press* i. m. (15. lj.) 76–78.

⁸⁵ L. pl. BERTRAND i. m. (15. lj.) 42.

⁸⁶ L. pl. Chris FROST: *Journalism Ethics and Regulation*. London, Pearson Longman, 2. kiadás, 2007. 246–256.

A második csoport tovább bontható a véleménynyilvánításra és a hírgyűjtő tevékenységre vonatkozó rendelkezésekre. Az első alcsoportról elmondható, hogy az a sajtó 'hangosbeszélő-hatása' (*megaphone effect*) miatt bekövetkezett károokra irányul. A Leveson-jelentés annak az igénynek a részeként foglalkozik ezzel a kérdéssel, hogy a sajtónak (erkölcsileg) felelősségteljes módon kell gyakorolnia hatalmát, mivel a közzétett nézetek formálják a csoportokra, ügyekre és problémákra vonatkozó közvéleményt, pl. „[a] hangosbeszélő-hatás befolyásolja a kultúra alakulását. [...] Jelentős befolyást és hatalmat gyakorol az emberek felett, befolyásolja azok mások általi értékelését, sztereotípiákat hoz létre, és feltételezéseket alakít ki a társadalomban.”⁸⁷

De az is elmondható, hogy a hangosbeszélő-hatásra tekintettel a sajtón keresztül történő véleménynyilvánítás ártalmasabb az egyéni véleménynyilvánításnál, mivel lényegesen nagyobb közönséget és hatást ér el. Az elítélt bűnözővel történő kapcsolatba hozás így pl. ártalmas lehet az egyén számára a közösségben, munkahelyen, és személyes életvitel tekintetében egyaránt.⁸⁸ Hasonlóképpen, a szexuális bűncselekmény áldozatainak – köztük a gyerekek – megnevezése szintén korlátozza az egyén autonómiáját, mivel megakadályozza, hogy az érintett maga döntse el, hogy egyáltalán megosztja-e, vagy mikor osztja meg ezt az információt másokkal. Az ilyen típusú rendelkezések elismerik, hogy a kár elkerülhetetlen és jelentős, így kiküszöbölik a bizonyíték szükségességét.

Ez az értelmezés összhangban áll az IPSO által hozott határozatokkal; bár a rendelkezések abszolút jellegűek, a szabálysértés terjedelmének és hatásának vizsgálata befolyásolja a döntést. Például a szexuális bűncselekmény áldozatai által tett panaszok esetén a döntés szerint a szerkesztőknek „el kell kerülniük a sértett személyére vonatkozó találgatásokkal foglalkozó fórumok létrejöttét.”⁸⁹ Az is világossá vált, hogy a más fórumokon megjelent információk segítségével lehetővé váló közvetett beazonosítás nem alapozza meg a panasztétel lehetőségét.⁹⁰ Ez azt jelzi, hogy a médiumok tettei által okozott kár különböző mértékű lehet. A bűnözőkkel való kapcsolatba hozásra vonatkozó esetekben az IPSO szintén megállapította, hogy nem minősül szabálysértésnek, ha a beszámoló megismétli a bíróságon elhangzottakat.⁹¹ Ez is értelmezhető okozati kérdésként: az asszociáció okozta kár nem róható fel a sajtónak. Továbbá, tekintettel az IPSO rendelkezésére, miszerint „elfogadhatatlan magánszemélyről annak beleegyezése nélkül fényképet készíteni olyan nyilvános vagy nem nyilvános helyen, ahol az érintett észszerűen elvárhatja magánszférája tiszteletben tartását”, az IPSO is a kárt középpontba állító elvet alkalmazta annak megállapítása érdekében, hogy észszerű-e a magánszféra nyilvános környezetben való tiszteletben tartásának igénye.⁹²

⁸⁷ Leveson-jelentés i. m. (1. lj.) [2.8], 78.

⁸⁸ L. pl. IPSO-határozat, 01657-14, *Bobin v. The Times*.

⁸⁹ IPSO-határozat, 03503-15, *A woman v. Dunfermline Press*.

⁹⁰ IPSO-határozat, 01493-16, *A woman v. Shropshire Star*.

⁹¹ IPSO-határozat, 12347-15, *Perrett v. Belfast Telegraph*.

⁹² Egy helyi kávézó két vendégét ábrázoló fénykép „*Skulduggery over a butterscotch tart*” (*Torkoskodás közben*) cím alatt történő közzététele miatt benyújtott panasszal szemben az érintett újság arra hivatkozott, hogy nem állapítható meg a szabálysértés, mivel egy nyilvános kávézóban észszerű módon senki nem várhatja el a magánszférája tiszteletben tartását. A sajtóügyi panaszbizottság (az IPSO jogelődje) azonban másként látta a kérdést: „a hasonló helyen időző vendégek elvárhatják, hogy ne készüljenek róluk alattomos képfelvételek, amelyeket a sajtóban is közzétesznek.” *Hugh Tunbridge v. Dorking Advertiser*, Report 58, 2002. május 23-i határozat.

A második, hírgyűjtő tevékenységet érintő csoport kevésbé összpontosít az okozott sérelemre – megszorító módon értelmezi pl. a kórház nem nyilvános helyiségeibe engedély nélkül történő belépés korlátozást. Egy támadás kórházi ágyban fekvő sértettjével készített interjúra érkezett panasz alapján a PCC pl. annak ellenére elmarasztalta az újságot, hogy sem a sértett, sem pedig annak családja nem élt panasszal az interjúval kapcsolatban.⁹³ Ugyanígy a rejtett és titkos eszközök információszerezés céljára történő felhasználásának tilalma tekintetében sem szükséges a kár bizonyítása a panasz elfogadásához. Az IPSO kódexre vonatkozó útmutatása szerint e rendelkezés az újságírói hivatás azon „alapelvéből következő követelmény, hogy az újságírók nyílt és átlátható módon járjanak el a hírek kivizsgálása során.”⁹⁴ Ez a nézet egyértelműen a rendelkezés felelősség alapú értelmezése mellett foglal állást.

E rendelkezések alternatív értelmezése a kárt állítja középpontba, kiemelve a sajtóval való kapcsolat egyéni döntéshozatalra gyakorolt kényszerítő hatását. A Leveson-jelentés bizonyítékul hoz olyan eseteket, amikor az újságírók fenyegetéssel vették rá az interjúalanyokat az együttműködésre,⁹⁵ és az ítélezési gyakorlat is ismer hasonló ügyeket. A *Mosley v. News Group Newspapers* ügyben a bíróságon tanúvallomásokat tettek arról,⁹⁶ hogy az ügyön dolgozó újságíró előnyt (azaz az együttműködésért cserébe névtelenséget) ígért a Max Mosley-val együtt orgián részt vevő nőknek, majd figyelmeztette őket a lehetséges következményekre (azaz arra, hogy az együttműködés megtagadása esetén felfedné a kilétüket). A bíróság szerint is nehéz másként, mint „fenyegetésként” értékelni a hasonló viselkedést.⁹⁷ Egy későbbi ügyben egy hasonló taktikára mint „bevett újságírói trükkre” hivatkoztak: ott a vonakodó interjúalany elmondása szerint „az újságíró azt mondta, hogy a sztori mindenképpen megjelenik, nekem pedig el kellene mondanom, hogy hogyan látom a dolgokat, hogy legalább valamiféle befolyásom legyen a történetre.”⁹⁸ Lehetséges tehát azzal érvelni, hogy a szabályozás e zabolázatlan kényszerítő erő által okozott kárt ismeri el. De a hírgyűjtő technikák szabályozása kizárólag akkor védhető, ha hasonló kényszerítő erejű fenyegetésekről van szó – a fentebb azonosított indokok alapján jelentősen gyengül azonban ez az igény, ha a vita a hírgyűjtő tevékenységhez kapcsolódó elvárt erkölcsi felelősségre tér át.

Az utolsó szabályozási csoport egyfajta erkölcsi kötelességre vagy valamiféle enyhe sérelemre hivatkozik, így nehézséget jelent a vonatkozó szabályok kényszerítő eszközökkel történő érvényesítése. A pontosságra vonatkozó szabályok IPSO általi bemutatása erkölcsi szempontból tekinthető pl. a szakmai büszkeséget és integritást illető kérdésnek: „ez a helyes gyakorlat lényege. A legfontosabb először is a hír helyes bemutatása. [...] [A] gondatlan és pongyola újságírás elkerüléséről van szó.”⁹⁹ Más rendelkezések erkölcsi kifogásolhatóságot említenek. A bűnözőknek nyújtott fizetésre vonatkozó korlátozások a bűnözés dicsőítésének vagy felmagasztalásának erkölcsstelenségén alapulnak.¹⁰⁰ A szerkesztői szabályzat (Editors' Codebook) erkölcsi

⁹³ *Malcolm Stamp OBE v. Essex Chronicle*, 2011. augusztus 26-i határozat.

⁹⁴ Jonathan GRUN: *The Editors' Codebook*. The Regulatory Funding Company, 2016. 68.

⁹⁵ Leveson-jelentés i. m. (1. lj.) 518–522.

⁹⁶ [2008] EWHC 1777.

⁹⁷ Uo., [85]–[87].

⁹⁸ *CDE v. MGN Ltd.* [2010] EWHC 3308, [10].

⁹⁹ GRUN i. m. (94. lj.) 12.

¹⁰⁰ Uo., 92–93.

kifejezésekkel mutatja be a gazdasági újságírára vonatkozó korlátozásokat – a szabálysértés megállapításával kapcsolatban azt a kérdést teszi fel, hogy „ártalmas lenne-e az újságíró vagy az újság számára, ha a tetteikről szóló beszámoló megjelenne a *Private Eye*-ban”.¹⁰¹ A bizalmas források védelmére vonatkozó IPSO-szabály világosan fogalmaz ennek erkölcsi alapját illetően: „az újságíró erkölcsi kötelessége a bizalmas információforrások védelme.”¹⁰²

A fenti és az e csoporthoz tartozó más szabályok magyarázhatók a károkozás elkerülésére vagy mérséklésére tett erőfeszítésként is. Elmondható, hogy a bűnöző sztoriért cserében történő megfizetése trivialisálja vagy akár ösztönzi is a bűnelkövetést. A gazdasági újságírára vonatkozó korlátok célja a pénzügyi veszteség elkerülése. A bizalmas források védelme megelőzi a forrásokra érő sérelmeket. Hasonlóképpen, az öngyilkosságok túlzottan részletes bemutatása tekinthető a további sérelmeket megelőző intézkedésnek. A szerkesztői szabályzat szerint a korlátozás célja az utánzó jellegű cselekmények elkerülése az öngyilkosság romantizálásának vagy eszményszerű bemutatásának elkerülése révén, valamint az olvasók „gyors, könnyű és fájdalommentes” módszerekről való tájékoztatásának elkerülése.¹⁰³ Ezek az érvek mégis gyengének tűnnek a társadalmi célkitűzések igazolásához, mivel más, szintén befolyásos megszólási formákra, pl. az online véleménynyilvánításra, a művészi önkifejezésre vagy a hétköznapi párbeszédre nem vonatkoznak hasonló korlátozások. Példának okáért a filmek és könyvek gyakran vizsgálják, népszerűsítik vagy éppen trivialisálják a bűnözést és az öngyilkosságot. A pontosságra vonatkozó szabályokkal kapcsolatban – a fent írtakhoz hasonlóan – nehezen védhető az a szociológiai állítás, hogy a sajtó *okozza* a közönség és a szélesebb nyilvánosság hibás következtetésre jutását, vagy hogy a pontosságra vonatkozó szabályok szigorú érvényesítése biztosítaná a teljes demokratikus részvétel szocialista és liberális eszményét.

Hasonló nehézségeket vet fel a csoporttal szembeni diszkrimináció tilalma is. A Leveson-jelentés egyik kevésbé vizsgált, ám vitatott része az az ajánlás, hogy a szabályozónak képesnek kell lennie foglalkozni az egyes csoportoktól a diszkriminatív beszámolói gyakorlatokkal kapcsolatosan – így a sztereotípiák terjesztése vagy a kisebbségeket érintő ügyek téves bemutatása miatt – érkező panaszokkal. Ezt a nőket degradáló vagy szexuális tárgyának tekintő beszámolók révén „a nők méltósága és egyenlősége iránti tisztelet következetes hiányára”,¹⁰⁴ a transzszexuális embereket „deviánsként vagy kigúnyolást érdemlőként” való nyugtalanító bemutatására,¹⁰⁵ a kisebbségeket a terrorizmussal való összekapcsolásra, a jóléti államon élőködő, vagy általánosságban véve zavaró elemekként történő leírásra vonatkozó számos bizonyíték támasztotta alá.¹⁰⁶ Leveson álláspontja szerint az ilyen jellegű rendelkezéseket „az egyenlőségre vonatkozó jogszabályok szellemét” tekintetbe véve kell megfogalmazni.¹⁰⁷ Ennek szelídebb formája jelenik meg a Charta 3. mellékletének 11. pontjában, amely szerint a szabályozónak „jogosultnak (de nem kötelesnek) kell lennie a vélt szabálysértés által érintett képviselői csoport által benyújtott pa-

¹⁰¹ Uo., 78.

¹⁰² Editors' Code of Practice, 14. pont.

¹⁰³ GRUN i. m. (94. lj.) 52.

¹⁰⁴ Leveson-jelentés i. m. (1. lj.) 664.

¹⁰⁵ Uo., 666.

¹⁰⁶ Uo., 668–671.

¹⁰⁷ Uo., [2.5], 1797.

naszok vizsgálatára”, de csak akkor, ha azt a „közérdek” indokolja. Az IPSO álláspontja szerint, úgy tűnik, a közérdek soha nem indokolja az egyes csoportokat érő diszkriminációs panaszok kivizsgálását, mivel „az akadályozná a fontos ügyekről folytatott vitát, szubjektív véleményeket érintene, és azok ügyében nehéz volna döntést hozni mások véleménynyilvánításhoz való szabadságának sérelme nélkül”.¹⁰⁸ Ez a sablonos válasz nem teljesen kielégítő, mindazonáltal érthető. Leveson válasza az újságok uralkodó, a nőkkel és kisebbségekkel szembeni intoleráns hozzáállására nélkülözi a világos erkölcsi meggyőződést, a jogi és kvázi-jogi kötelezettségek pedig a Kódex más (a magánszféra védelmével, zaklatással és becsületsértéssel foglalkozó) részeiben jelennek meg. Azonban támaszkodik (a fentiek szerinti) kötelesség-igényére amikor leszögezi, hogy az újságoknak javítaniuk kell a közösségi kapcsolatokat (de legalábbis nem sodorhatják veszélybe azokat), és szem előtt kell tartaniuk a tisztelet és egyenlőség liberális eszméit.

Világos, hogy ez nem egyetemesen igaz. A csoporttal szembeni diszkrimináció bizonyos esetei indokolhatóak a sérelem elve alapján, pl. akkor, ha megállapítható a megnyilvánulás és a következmény közötti okozati összefüggés. Az erre vonatkozó igények azonban nagyobb valószínűséggel pontatlanságból, mint diszkriminációból fakadnak. Az olyan tipikus megállapítások, mint pl. hogy a bevándorlók kimerítik az állam erőforrásait, megfosztják a helyi lakosokat a munkától és szociális védelemtől, vagy általánosságban károsak, hatásosabban kritizálhatók a valóság általuk bemutatott súlyos elferdítése alapján. Valószínű, bár nem lehetetlen, hogy a diszkrimináció alapján tett panasz nem állja ki az okozati összefüggés próbáját, még akkor sem, ha a kijelentést diszkriminatív bűncselekmények követik.

Néhány, a harmadik csoportba tartozó rendelkezés átfogalmazható úgy, mintha a közreadó és a fogyasztó közötti szerződés hallgatólagos, beleértett rendelkezései lennének. Ily módon a rendelkezés megsértése szerződésszegésnek minősülne. A pontos tájékoztatásra, valamint a vélemények és tények megkülönböztetésére vonatkozó kötelezettség pl. meghatározható lehet így is. Ennek az eljárásnak megvannak a maga korlátai, elvégre milyen ígéreteket tesz egy újság? A sajtó legtöbb szereplője esetében ígéretnek tekinthető, hogy híreket közölnek. A „hír” kifejezés jelentése vitatható ugyan, egyértelműnek látszik legalábbis az, hogy valamilyen információval való szolgálásra utal (amelyet vagy a közreadó, vagy a fogyasztó fontosnak tart). Míg bizonyos értelemben információnak minősülnek a gondolatok és a vélemények is – amelyek tekintetében kevésbé értékelhető a valóságtartalomra vonatkozó elvárás –, a tényszerű információk egy része (de lehet, hogy egésze) vonatkozásában elmondható, hogy azoknak pontosnak kell lenniük (különben hamis információnak minősülnek). Ebből pedig az következik, hogy a fogyasztó joggal várja el, hogy a (ténybeli) információk pontosak legyenek, így tehát a sajtónak a szerződés értelmében kötelessége ilyenekkel szolgálni.

A szabályozói beavatkozást indokolhatja a sajtó és az egyén szólását elválasztó tranzakciós költség elismerése. Az egyéni véleménynyilvánítás esetében nem jellemző, hogy a közönségnek fizetnie kellene annak befogadásáért. A sajtót továbbá megkülönböztethetjük a könyvkiadóktól is az ismétlődő tranzakciók állandósága alapján. E megfigyelésekből kidolgozható az a kísérleti szabályozói indokolás, hogy a szabályozó ellenőrizheti a szerződés rendelkezéseinek teljesítését. Akkor viszont az a szerződés tényleges és vélelmezett, beleértett rendelkezéseinek megkülön-

¹⁰⁸ GRUN i. m. (94. lj.) 74.

böztetése. Nem életszerű azt feltételezni, hogy magánszemélyek pert indítanak a szerződéses ár visszakövetelése érdekében, ha az áru nem felel meg a szerződésben meghatározott minőségi elvárásoknak. A kollektív pereskedés alternatívájaként felfogott szabályozás ilyen esetben legitimnek mondható. E legitimitás korlátait azonban a szerződés rendelkezései határozzák meg. Ebben az olvasatban mondjuk a pontosságra vonatkozó követelmény ismétlődő megsértése miatt kiszabott bírságot nem büntető intézkedésként érdemes felfogni (ami távol állna a kötelmi jog hagyományos elveitől), hanem kollektív kártérítési intézkedésnek, aminek összegét a be nem tartott ígéretek köre és a szerződéses ár alapján határoznák meg. Hasonlóképpen, a bocsánatkérés vagy helyreigazítás a különös teljesítés intézményéhez fogható.

Az érvelés azonban gyengébbnek tűnik a többi társadalmi cél, pl. a bűnözés népszerűsítésének elkerülésére vagy az öngyilkosságok körültekintő bemutatására vonatkozó kötelezettség tekintetében. Mi alapján mondhatnánk azt, hogy a felek gondoltak ezekre a kötelezettségekre a szerződéskötés időpontjában? Lehetséges azzal érvelni, hogy a médium és a szabályozó közötti alapszerződés erősebb indokolást nyújt ennél az erőltetett megközelítésnél. A sajtóorgánium és a szabályozó között létrejött szerződés önmagában a Kódex rendelkezéseinek betartására kötelezi a médiumot. Azonban e megközelítés nehézsége az, hogy nem fejt ki, mely rendelkezéseket lehetne rákényszeríteni egy vonatkozó sajtóorgániumra, továbbá nem ismeri el a politikai helyzet kényes természetét sem. A sajtó (szinte teljesen) egységesen elítéli a Chartát és annak következményeit, és bizonyos (minimum vitatható) okok miatt meg van győződve arról, hogy a sajtószabadság veszélyben van, és a Charta szerinti független szabályozás nem tekinthető szabad választás eredményének.¹⁰⁹ Talán álságos dolog azt mondani, hogy a Kódex minden rendelkezése mintegy szerződésként válik legitimé, hiszen a sajtó elfogadja, hogy annak rendelkezései szerint szabályozzák. Úgy tűnik, hogy a szabályozás – még az IPSO általi is – a sajtó számára kompromisszumot jelent.

5. Összegzés

Aggasztó, hogy a „felelősségteljes” sajtó iránti demokratikus és társadalmi „igény” elenyésző kritikái ellenállás mellett alakult át várakozásból egyenesen kikövetelhető „joggá”. A társadalmi felelősség elméletének legnagyobb hibája az a feltételezés, hogy a sajtószabadság a közjogi érvelés szerint megoldható probléma. Innen ered az az elképzelés, hogy a sajtónak valamilyen *célja* van – ez azonban tévedés. Az államot terheli a kötelezettség, hogy védelmezze a sajtószabadságot, máskülönben aligha lenne demokratikusnak nevezhető. Az, hogy a sajtó mihez kezd ezzel a szabadsággal, rá tartozik. *Lehetséges*, hogy a sajtó hasznára van a társadalomnak, de nem mondható, hogy ez lenne a *kötelessége*. Vagyis nem arról van szó, hogy a gazdaságilag szabad sajtó a társadalom javára szolgál, hanem arról, hogy a paternalista sajtószabályozás képtelen *biztosítani*, hogy a sajtó a társadalom javára váljék. Magának a társadalomnak kell felelősségteljesnek lennie. A modern társadalom számára egyenesen káros a társadalmi felelősség elmélete által felidézett kép, amelyen a sajtó egy gyaloghíntón hordozza a társadalmat az Utópiába vezető úton. E nézet

¹⁰⁹ L. pl. https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jan/11/section-40-british-press-regulation-investigative-journalism?CMP=tw_t_gu

szerint „az embert nem is igazán irracionális, hanem letargikus lénynek tekintik, aki képes lenne az értelme használatára, de nincs sok kedve hozzá”.¹¹⁰ Ha ez így van, akkor a társadalmi felelősség elmélete rossz helyen keresi a problémát: a polgároknak kellene nagyobb felelősséget vállalniuk az egészséges demokráciáért és az abban betöltött szerepükért. A szakirodalomban nyilvánvalóan található néhány alaposan kidolgozott vélemény a modern újságírás állapotával kapcsolatban. E gondolatok erkölcsi ereje tagadhatatlan. Az ideális az lenne, ha a tökéletes sajtót kizárólag a tökéletes egyenlőség, demokrácia, igazság és szabadság utópisztikus birodalmában betöltött sajtó szerepe motiválná. A szabályozói célkitűzések kialakítása tekintetében azonban az idealizmus csak idealizmus – nem tekinthető észszerű eszköznek. Az ilyen elemzések nem alakíthatók szabályozói célokká, legfeljebb akkor, ha azokat sikerül kötelességekként megfogalmazni, amelyekhez megfelelő jogosultság társul.

A sajtó elszámoltathatósága tehát jóvátételre, nem pedig a jó cselekvésre való kötelezettséget jelenti. A társadalomnak arra van szüksége, hogy legyen egy olyan – az államtól és a sajtótól független – szabályozó szerv, amely felelősségre vonja a sajtót az elkövetett szabálytalanságok miatt. Az elszámoltathatóság a kár, nem pedig az erkölcsi jószág elemzése. A sajtónak nem lehet *célja*; a sajtó tetszése szerinti módon gyakorolhatja a szabad véleménynyilvánításhoz való jogát mindaddig, amíg azzal nem okoz jogosulatlanul kárt. A legitim sajtószabályozás e nem teleologikus kifejezésekkel történő megragadásával meghaladható az az állítás, hogy a sajtó különleges helyet tölt be a társadalomban. A sajtó mint intézmény nem támaszthat ilyen igényt. A közérdeket szolgáló megnyilvánulások igényelnek az állam részéről különleges bánásmódot – ilyen módon pedig bárki megnyilvánulhat, akár újságtulajdonos, akár nem. Szabályozás révén nem hozhatunk létre felelősségteljes sajtót, de kialakíthatunk és ki is kell alakítanunk egy olyat, amely elszámoltatható az általa okozott károk miatt.

FORDÍTOTTA: IPSO JURE FORDÍTÓIRODA

A FORDÍTÁST LEKTORÁLTA: REMÉNYI ÉDUA

¹¹⁰ SIEBERT–PETERSON–SCHRAMM i. m. (9. lj.) 100.

